

СТЕРАТИД

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ**

Кафедра економіки та фінансів

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

**З ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ І КРЕДИТ»
ЗА ОР «БАКАЛАВР»**

**для студентів денної та заочної форм навчання
економічних спеціальностей**

Тернопіль-2017

Навчальний посібник з дисципліни «Гроші і кредит» за ОР «Бакалавр» для студентів денної та заочної форм навчання економічних спеціальностей // Укл. к.е.н., доц. Т. М. Винник. – Тернопіль: ТНТУ, 2017. – 86 с.

Укладач: Винник Тетяна Михайлівна, кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансів ТНТУ ім. І. Пулюя

Рецензенти: Константюк Наталія Іванівна, кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансів ТНТУ ім. І. Пулюя
Маркович Ірина Богданівна, кандидат економічних наук,
асистент кафедри економічної кібернетики ТНТУ ім. І. Пулюя

Методичні вказівки розглянуті і затверджені на засіданні кафедри економіки та фінансів
Протокол № від 2017 р.

Схвалені на засіданні методичної комісії факультету економіки та менеджменту
Протокол № від 2017 р.

ВСТУП

Навчальний посібник з дисципліни «Гроші і кредит» призначений для надання допомоги студентам під час проведення лекційних занять, а також самостійного опрацювання теоретичного матеріалу.

Мета вивчення дисципліни «Гроші і кредит» – формування системи базових знань з теорії грошей та кредиту, засвоєння закономірностей функціонування грошового ринку як теоретичної основи державної монетарної політики і розвитку банківської справи.

Завдання дисципліни «Гроші і кредит» полягають у вивченні сутності, функцій, концепцій та ролі грошей і кредиту у ринковій економіці, закономірностей та специфіки функціонування грошового ринку як теоретико-методологічної бази державної монетарної політики, структури та практичних задач функціонування грошової системи, основ побудови банківської системи та операцій банків, закономірностей розвитку і функціонування валютного ринку.

В навчальному посібнику питання кожної теми викладаються в логічній послідовності, з максимально стислим текстовим супроводженням. При аудиторній роботі студентів з наочним схематичним матеріалом, таблицями та стислим текстом розширені пояснення до них дає викладач.

Навчальний посібник також містить рекомендовану літературу, яка поділена на основну та додаткову. Основну літературу слід опрацьовувати для більш поглибленого вивчення відповідних тем дисципліни. Використання додаткової літератури дасть можливість студентам розширити розуміння окремих питань, підготуватись ґрунтовніше до семінарських занять, модульного контролю, екзамену.

При аудиторній роботі студентів з наочним схематичним матеріалом, таблицями та стислим текстом розширені пояснення до них дає викладач.

При самостійному опрацюванні навчального матеріалу студентам рекомендується вести окремі записи, а фіксувати питання, що незрозумілі. Така робота сприятиме кращому і послідовному засвоєнню тем, ефективній консультації при зверненні до викладача та якісній підготовці до проміжного та підсумкового контролю знань.

Тема 1. Суть і функції грошей

1. Необхідність і походження грошей.
2. Суть грошей як економічної категорії.
3. Функції грошей.
4. Форми грошей та їх еволюція.

Історія грошей розпочинається у той момент, коли обмін стає невід'ємним атрибутом суспільного життя. Особливо це виявляється після двох великих поділів праці. На ранньому етапі розвитку товарного виробництва обмін здійснюється у найпростішій формі (бартер), однак із зростанням обсягу виробництва дедалі чіткіше виявляються недоліки бартерних операцій:

- неспівпадання бажань обох сторін при купівлі-продажі товару, в результаті чого виникає потреба у здійсненні декількох операцій;
- проблема із зберіганням товарів, призначених для обміну;
- труднощі із встановленням чітких мінових пропорцій між товарами.

Тому з'являється необхідність у застосуванні певного еталону вартості, який би володів універсальною цінністю для обміну і був однаково необхідним для всіх посередником. В результаті з усього товарного світу виділяється якийсь окремий товар, який і виконує роль такого посередника і постійно обертається на ринку.

Отже, необхідність у грошах зумовлена труднощами безпосереднього обміну товарами, праці, у зв'язку з чим внаслідок стихійного розвитку суспільства певний товар займав роль загального еквівалента. На різних етапах цю роль виконували риба, хутро, зерно та інші товари, які служили найбільш важливими предметами обміну, пізніше ця роль перейшла до металів (олово, мідь) і нарешті зупинилася на золоті і сріблі.

Властивості дорогоцінних металів, які надавали переваги: портативність, однорідність, фізико-хімічні властивості, економічна подібність, порівняно висока вартість.

Вирішальним етапом у формуванні металічних грошей стала поява монети, що пов'язано з необхідністю використання металів у злитках.

Починаючи з Арістотеля і до XVIII ст. досить поширеною була думка, що гроші виникли внаслідок угоди між людьми або були запроваджені законодавчими актами держави задля полегшення обміну товарами. Таке трактування походження грошей дістало назву **раціоналістичної концепції**.

Проте науковий аналіз походження та природи грошей, зроблений класиками політичної економії – А. Смітом, Д. Рікардо, К. Марксом – довів безпідставність раціоналістичної концепції. Адже гроші у їх найпростіших проявах виникли на ранніх ступенях розвитку

суспільства, коли ні фактор взаємної домовленості, ні державна влада не могли відігравати істотної ролі у формуванні економічних відносин, тим більше конституювати таку складну їх форму, як гроші. Стихійне закріплення за одним із товарів ролі загального еквівалента означало, по суті, появу грошей у їх найпростішому вигляді.

Отже, виникнення і розвиток грошей – це тривалий еволюційний процес, зумовлений стихійним розвитком товарного виробництва та обміну. Таке трактування походження грошей дістало назву **еволюційної концепції** (науково достовірніше), при цьому роль раціонального фактора, зокрема держави, в їх творенні не заперчується.

Основні відмінності між даними концепціями відображено на рисунку 1.1.

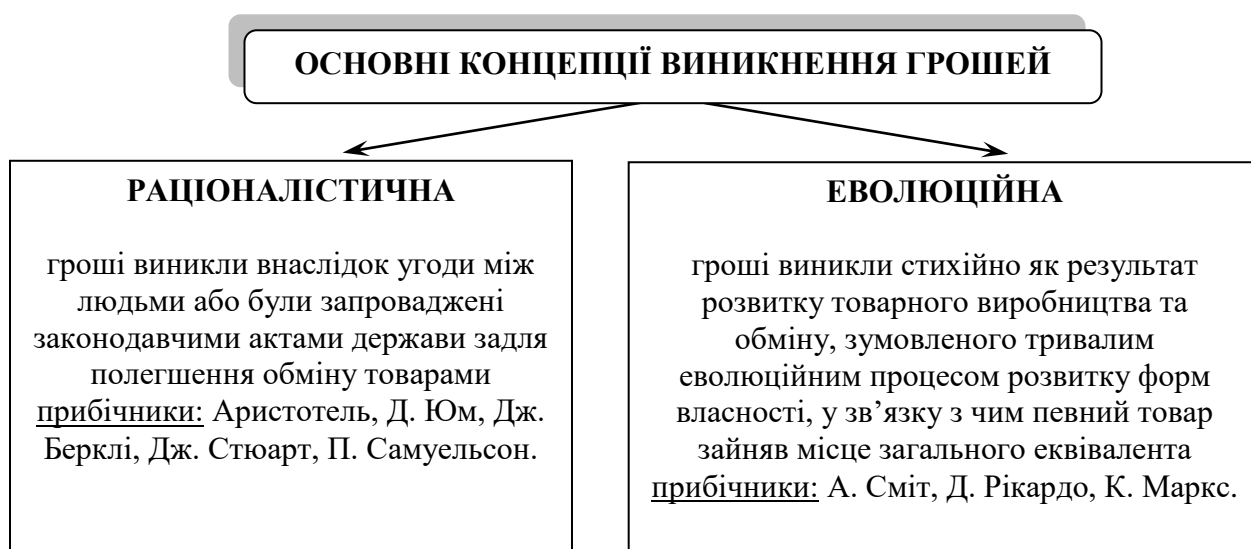

Рис. 1.1. Основні концепції виникнення грошей

За своїм місцем у товарному виробництві і обміні **гроші** – це специфічний товар, що має властивість обмінюватись на будь-який інший товар, тобто який є загальним еквівалентом.

Гроші виникли внаслідок стихійного виокремлення з безлічі товарів одного, найпридатнішого за своїми фізичними властивостями, виконувати роль загального еквівалента, в основному у натурально-речовому вигляді (золото і срібло).

Гроші є товаром самі по собі. Навіть золото, ставши монопольним носієм грошової суті, набуло властивостей подвійного існування – як звичайний товар і як гроші. Подвійність виявлялася як у його споживній, так і в міновій вартості. Але поряд із цим золото набуло властивостей загальної споживної вартості – здатності задовольняти будь-які людські потреби внаслідок використання його як загального засобу обміну (між конкретною і загальною споживною вартістю виникає суперечність).

Деякі цікаві висловлювання економістів щодо сутності грошей наведені в таблиці 1.1.

Визначення сутності грошей

Автор	Визначення
У. Стаффорд, Т. Манн, Д. Норс	визначали гроші як багатство держави, яке ототожнювали з коштовними металами. На цій підставі сутність грошей вони пов'язували з природними властивостями золота і срібла.
Дж. Берклі, Дж. Стюарт	сутність грошей зводили до виконання суто технічних функцій засобу обміну товарів та ідеальної одиниці обміну.
Ф. Бендиксен	визначав гроші як свідоцтво про надання послуг членам суспільства, що дає право на отримання зустрічних послуг.
К. Маркс	тлумачив їх як особливий товар, загальний вартісний еквівалент та вважав, що в процесі розвитку суспільного поділу праці виникла потреба у регулярному обміні результатами праці. Товари обмінюються, бо на їх виробництво затрачено відповідну кількість суспільно необхідної праці, що становить їх вартість. Гроші є товаром-еквівалентом для виразу вартості.
Дж. Гікс, Л. Гарріс	тлумачили гроші як суспільний феномен, тому грошима стає будь-який товар, що здатний виконувати функції засобу обігу, платежу й обміну вартості.

Поступово загальна споживна вартість перейшла від конкретного товару-золота до простого його знака.

Основні риси грошей:

- гроші не здатні прямо задовольняти будь-які фізичні чи духовні потреби людини, лише опосередковано – через купівлю звичайних товарів та послуг;
- маючи здатність обмінюватися на будь-які цінності, гроші перетворюються в абстрактного носія вартості, в абсолютну ліквідність.

Безпосередньо суть грошей проявляється у їх функціях, які визначають роль грошей як сучасного явища.

Гроші виконують п'ять основних функцій:

- гроші як міра вартості;
- гроші як засіб обігу;
- гроші як засіб платежу;
- гроші як засіб нагромадження (утворення) скарбів;
- світові гроші.

Гроші як міра вартості. Це функція вимірювання і порівняння вартості усіх товарів та послуг, за допомогою грошей як загального еквіваленту, надаючи їй (вартості) форму ціни.

Ціна товару – це його оцінка через гроші, його грошовий вираз. Вона залежить як від вартості товару, так і від вартості грошей. Вартість товару прямо пропорційно впливає на його

ціну, а вартість золота – обернено пропорційно: чим більша вартість золота, тим менша ціна товарів.

Технічним засобом вираження вартості грошової одиниці є масштаб цін, який має юридичний (декретний) характер і виражає не вартість, а ціну товару. Через масштаб цін ідеальна, уявна ціна товару (як показник величини вартості) перетворюється у преїскурантну, або ринкову ціну, виражену в національній грошовій одиниці.

В умовах, коли функції грошей виконували золото і срібло, масштаб цін представляв собою певну вагову кількість дорогоцінного металу, який офіційно визнавався грошовою одиницею, а ціни на товари змінювались обернено-пропорційно до зміни вартості грошових металів. Сьогодні в обігу перебувають нерозмінні на золото кредитні гроші, офіційний масштаб цін замінено фактичним, який формується стихійно, в процесі ринкового обміну (Ямайська валютна система, введена в 1976-1978 рр., скасувала розмін грошових знаків на золото). Вартість грошей уже не ґрунтується на чітко визначеній кількості дорогоцінного металу (як це було за золотого стандарту), а визначається кількістю товарів і послуг, які можна придбати на ринку за гроші, тобто виражається купівельна спроможність грошової одиниці.

Гроші як засіб обігу. При цій функції гроші виконують роль посередника в обміні товарів та послуг, і забезпечують їх обіг. На відміну від попередньої, цю функцію гроші виконують реально, але їх роль – тимчасова (гроші переходять від одного суб'єкта до іншого). Її особливістю є одночасний зустрічний рух товарів і грошей у товарообмінних операціях, тобто реалізація товару здійснюється одночасно з їх оплатою. У зв'язку з цим функція грошей як засобу обігу як правило обмежується готівковою сферою.

Процес товарного обігу виражається формулою:

$$T-G-T'. \quad (1.1)$$

Товаровиробник обмінює свій товар спочатку на гроші, а потім гроші – на інший необхідний йому товар. Завдяки грошам товарний обмін розпадається на два самостійні акти – продаж ($T - G$) і купівля ($G - T'$), які можуть відокремлюватися у просторі і в часі.

Переваги товарного обігу, опосередкованого грошми, від бартерного у тому, що:

- гроші значно спрощують товарний обмін, економлять ресурси і час обміну товару на товар, тобто сприяють економії витрат обігу;
- власник грошей, внаслідок продажу товару, може перенести купівлю іншого товару на майбутнє, або взагалі використати їх за іншим призначенням;
- з'являється можливість нагромадження грошей, що сприяє процесу розширеного відтворення.

Гроші безпосередньо пов'язані з товарами. Так, в обігу завжди перебуває відповідна маса грошей, що протистоїть товарній масі, яка підлягає реалізації.

Маса грошей, що функціонує у сфері обігу, визначається за формулою:

$$M = P_i \cdot Q_i / V, \quad (1.2)$$

де M – кількість грошей в обігу;

$P_i \cdot Q_i$ – сума цін товарів та послуг;

V – швидкість обігу грошей.

Кількість грошей, необхідних для обігу, змінюється прямо пропорційно сумі цін товарів та послуг, що реалізуються, й обернено пропорційно швидкості обороту грошей. Це – загальний закон грошового обігу.

Гроші як засіб платежу. Функція, при якій гроші використовуються як засіб погашення боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин. Вона за змістом є продовженням функції засобу обігу і виникає там, де має місце регулярна купівля – продаж товарів в кредит, тобто з відстрочкою платежу (продавець стає кредитором, а покупець – боржником).

Основний зміст функції засобу платежу полягає в тому, що гроші погашають вартість товарів, які були продані в кредит. Гроші тут функціонують як:

- міра вартості під час визначення контрактної ціни реалізованих товарів, тобто гроші визначають суму боргу, яку покупець зобов'язаний погасити у визначений термін;
- ідеальний засіб платежу. Як платіжний засіб гроші стали здійснювати самостійний рух без прямого зв'язку з обігом товарів, обслуговувати однобічний рух вартості в процесі розширеного відтворення;
- принципово нова форма грошей-кредитні гроші. У товарному обігу з'явилися боргові зобов'язання (вексель, розрахунковий чек) як втілення мінової вартості реалізованих товарів у кредит, що надало їм властивостей здійснювати функції грошей, зокрема купівельну і платіжну.

Кредитні гроші – векселі, банкноти і чеки – почали замінювати дійсні гроші у виконанні функції платіжного засобу.

Вексель – боргове зобов'язання, завірене відповідним чином, яке видається при купівлі товару в кредит. Він виступає знаряддям (засобом) здійснення товарного, або комерційного, кредиту яке набуває форми кредитних грошей, виконуючи функцію засобу платежу. Так виникає вексельний обіг, який здійснюється поряд з грошовим.

На основі вексельного обігу виникла більш досконала форма кредитних грошей – банкнота.

Банкнота («класична» банкнота) або банківський білет – це простий вексель емісійного банку, який обмінюється на дійсні гроші (золото) за першої вимоги (за умови закріплення за паперовими грошима, як знаками вартості, певної кількості золотого металу). Період «класичної» банкноти закінчився з повним припиненням її розміну на золото (після 1929-1933 рр.), але загалом така форма кредитних грошей одержала дуже широке

розповсюдження і вексельний обіг все більше змінювався банкнотним. Згодом банкноти, втративши своє золоте забезпечення і гарантію сталості вартості (розмін на золото) стали пануючою формою грошових знаків, тобто паперовими грошима (перші паперові гроші з'явилися у Китаї в XII ст. н.е., в Україні – у 1769 р.).

Сучасні банкноти мають лише товарне забезпечення. Вони є безстроковим зобов'язанням центрального банку і не пов'язані із конкретною торгівельною операцією. Банкноти надходять в обіг шляхом:

- банківського кредитування держави;
- банківського кредитування господарських суб'єктів;
- обміну іноземної валюти на банкноти певної країни.

На сьогоднішній день широкого розповсюдження отримала ще одна форма грошей – **чеки (розрахункові чеки)**, які з'явилися на основі спеціальних чекових рахунків у банках, коли останні надають кредит у безготівкових, тобто чекових, грошах, здійснюючи кредитну емісію. Власник такого рахунку розраховується чеками банку – кредитора у межах суми наданої позики, а банк оплачує чеки або здійснює за ними безготівкові розрахунки.

Загалом чеки належать до **депозитних грошей** – неповноцінних знаків вартості, які не мають речового виразу і існують у вигляді записів на рахунках у банках (депозитні рахунки до запитання).

Різновидом депозитних грошей і найсучаснішою формою кредитних грошей є **електронні гроші** – абстрактні гроші, власники яких здійснюють розрахунки ними через електронну систему банківських послуг. Носіями електронних грошей є **пластикові картки** – іменні грошові документи, що видаються банком власнику рахунку і дають можливість вільного оперування ними – оплата за товари, роботи, послуги, отримання готівкових коштів, переказ грошей та отримання позики банку.

Гроші як засіб нагромадження. Це функція використання грошей суб'єктами ринку у якості певного активу для забезпечення свої купівельної спроможності у майбутньому. Відбувається розрив у часі метаморфозу **Т-Г-Т'**, що створює можливість і необхідність нагромадження грошей. Якщо після реалізації одиниці товару одразу не відбувається купівля іншого, тоді гроші нагромаджуються. Коли грошові функції виконувались золотом та сріблом, гроші нагромаджувались у вигляді скарбу, які утворювались із благородних металів, вилучених з обігу, а у випадку необхідності, знову повертались в обіг. В результаті скарб виконував роль стихійного регулятора грошового обігу.

В умовах обігу нерозмінних грошей необхідність їх нагромадження пов'язана з потребою здійснювати платежі в майбутньому. На сьогодні вільні грошові кошти не зберігаються як скарби, а розміщуються на банківських рахунках, вкладаються у цінні папери з метою

отримання прибутку у вигляді позичкового процента чи дивідендів, тобто забезпечують збереження вартості для розширеного відтворення.

Центральні банки теж нагромаджують грошові засоби у вигляді **золотовалютних резервів**: вільноконвертована валюта, векселі і облігації, золото, з метою забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності національної валюти, покращення кредитоспроможності країни.

Світові гроші. Це функція, при якій гроші використовуються в ЗЕД. Вони виступають засобом міжнародних розрахунків, засобом перенесення вартості з однієї країни в іншу, а також матеріалізацією національного багатства.

В сучасних умовах світові гроші представлені національними валютами країн та міжнародними розмінними одиницями (Євро, SDR, ECU). Всі грошові функції взаємопов'язані і взаємообумовлені.

SDR – скорочена назва грошової одиниці міжнародного валютного фонду (спеціальні права запозичення – Special Drawing Rights). Використовується МВФ для безготівкових міжнародних розрахунків шляхом записів на спеціальних рахунках. Кошти SDR були введені в міжнародний обіг 1970 р. у зв'язку з недостатньою кількістю ліквідних засобів.

ECU – європейська розрахункова одиниця (European Community Unit) прийнята для фінансових операцій між країнами членами ЄС. Обмінний курс ECU визначався реальною вартістю національних грошових одиниць країн, членів ЄС, при чому вплив кожної з цих одиниць на єдиний обмінний курс залежить від ролі економіки кожної країни в співтоваристві.

Із закінченням процесу формування економічного і валютного союзу країн, членів ЄС у 1999 р. єку замінена загальною грошовою одиницею Євро з випуском відповідних банкнот і чеканкою монет.

У своїй еволюції гроші виступали у формі товарних, металевих, символічних (паперових), кредитних і кредитно-електронних грошей (рис. 1.2).

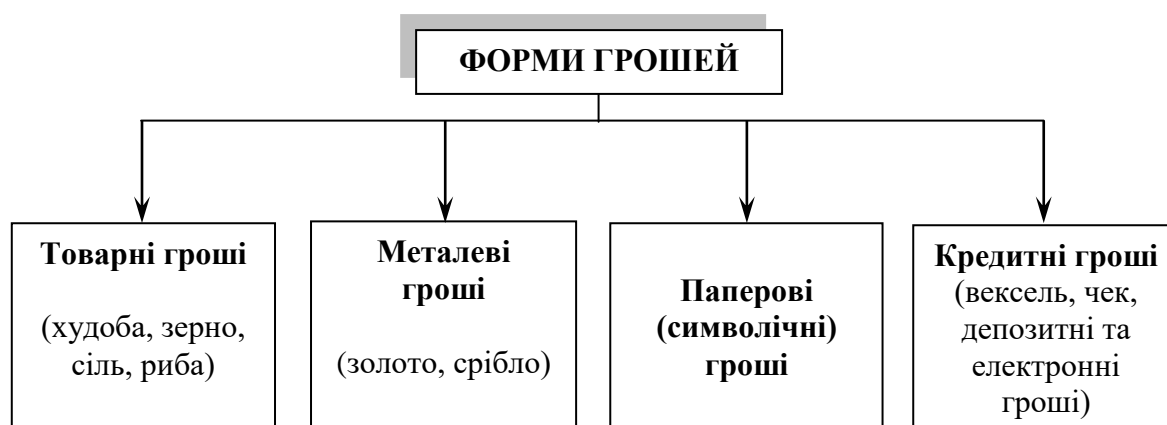

Рис. 1.2. Форми грошей

Товарні гроші. Гроші як засіб обміну вперше з'явилися в історії людства у вигляді товарів. У ролі грошей виступали найчастіше товари першої необхідності (худоба, сіль, зерно, риба). Загальним еквівалентом тоді був найбільш ходовий і водночас найцінніший для даного ринку товар. Згодом роль грошей виконували предмети розкоші та дорогоцінні вироби.

Металеві гроші. Пізніше товарні гроші були витіснені металевими (золото і срібло), що було зумовлено новими вимогами: гроші мають бути однорідними, портативними, економічно подільними, здатними тривалий час зберігати свою вартість. Вони мали свою внутрішню вартість (цінні самі по собі), кількість регулювалася ринком через попит і пропозицію, але для видобування коштовних металів потрібні були чималі ресурси, які і без цього були обмеженими. Спершу вони виступали у формі злиwkів, а згодом у формі монети (першу емісію здійснив у VIII – VII ст. до н.е. лідійський цар Гігес, а назва «монета» з'явилась у III ст. до н. е. у Стародавньому Римі при храмі Юнони Монети).

Паперові (символічні) гроші – це знаки справжніх золотих або срібних грошей, випущених державою в обіг, наділені примусовим курсом, не мають власної вартості.

Паперові гроші – це завершена форма знака вартості, об'єктивний продукт історичного розвитку товарно-грошових відносин у суспільстві. Ознака паперових грошей – несталість та поступове знецінення, що зумовлено: відсутністю власної вартості, недовірою до держави-емітента, дефіцитом державного бюджету та незбалансованістю платіжного балансу країни.

Кредитні гроші – це неповноцінні знаки вартості, які виникли на основі кредитних відносин. Еволюція кредитних грошей: вексель, банкнота, чек, депозитні та електронні гроші.

Відмінності між кредитними та паперовими грошима подано у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Основні відмінності кредитних грошей від паперових

Кредитні гроші	Паперові гроші
Виникають з функції грошей як засобу платежу	Виникають з функції грошей як засобу обігу
Випускаються банком для кредитування ділових угод	Емітуються державним органом або центральним банком від імені держави
Не мають примусового курсу	Наділені державою примусовим курсом, обов'язкові до прийняття

Варто пам'ятати, що однією із вимог щодо грошей є ліквідність (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Суть властивості «ліквідність грошей»

Тема 2. Кількісна теорія грошей і сучасний монетаризм

1. Класична кількісна теорія грошей.
2. Неокласичний варіант розвитку кількісної теорії грошей. «Трансакційний варіант» І.Фішера. «Кембріджська версія» кількісної теорії.
3. Внесок Дж. Кейнса у розвиток кількісної теорії грошей.
4. Сучасний монетаризм як альтернативний напрямок кількісної теорії грошей.
5. Основні положення кейнсіанців та монетаристів, зближення їх позицій.

Виділяють такі концепції грошових теорій:

- металістична;
- номіналістична;
- кількісна (класична та неокласична кількісна теорія грошей);

Прихильники металістичної теорії ототожнювали грошовий обіг з товарним обміном. Вони стверджували, що золото і срібло за своєю природою є грошима.

Основні положення металістичної теорії:

- єдине багатство суспільства – золото і срібло;
- золото і срібло – це гроші за своєю природою;
- основне джерело багатства суспільства – зовнішня торгівля;
- основна функція грошей – засіб нагромадження і формування скарбів.

За панування даної теорії допускався обіг паперових грошей.

Недоліки металістичної теорії:

- ототожнення грошей з товарами, нерозуміння того, що гроші – особливий товар, загальний еквівалент усіх інших товарів;
- прихильники теорії заперечували доцільність існування грошових знаків замінників повноцінних грошей.
- розповсюдженням паперових грошей, металістична теорія втратила своє значення і була замінена іншою.

Номіналістична теорія. Її представники заперечують товарну природу грошей, розглядають гроші як умовні знаки, які не містять внутрішньої вартості. Згідно цієї теорії вартість грошей не залежить від їх матеріального змісту, а визначається тим, що на них позначено. Номіналістична теорія розриває зв'язок грошей з золотом.

Кількісна теорія грошей виникла у XVIII столітті, її засновники (Д. Юм, І. Фішер) стверджували, що гроші не мають внутрішньої вартості, а їх вартість як і рівень цін в країні залежить від кількості грошей в обігу. Чим більше грошей в обігу, тим вищі ціни. Це твердження стосується як паперових, так і металевих грошей. Прихильники даної теорії

повністю ігнорують функцію грошей як міри вартості і міри нагромадження, яка регулює кількість грошей при металевому обігу.

З переходом до системи паперових грошей кількісна теорія отримує ще більше розповсюдження, вона стає відображенням грошової маси в країні як способу впливу на рівень товарних цін і на стан господарської активності. Методи такого впливу розробив Дж. Кейнс, який вважав, що зростання в обігу грошової маси і обсягу кредитних ресурсів тягне за собою пожвавлення економіки, зростання інвестицій та повну зайнятість.

Суть кількісної теорії грошей знаходить своє відображення у наступних постулатах:

- вартість грошей та рівень товарообороту визначається кількістю грошей в економіці;
- вартість грошей визначається їх купівельною спроможністю;
- купівельна спроможність грошей встановлюється на ринку і є оберненою до їх кількості в обігу.

Кількісна теорія має 2 основних варіанти:

- «Трансакційний варіант» І.Фішера;
- «Кембриджська версія».

Трансакційний варіант був запропонований І. Фішером у праці «Купівельна спроможність (сила) грошей» (кінець XIX ст. початок XX ст.). Ідея його варіанту полягає в тому, що результатом зростання кількості грошей є пропорційний ріст цін. В якості факторів, які впливають на це твердження, виступають: кількість грошей в економіці (M), швидкість обігу грошей (V), рівень товарних цін (P) і обсяг виробництва ВВП (Q):

$$MV=PQ, \quad (2.1)$$

V та Q – стабільні.

У рівнянні обміну права частина дорівнює лівій, оскільки це різні способи виразу однієї і тієї ж величини – грошової суми товарообмінних операцій. Фішер стверджує, що рівень цін змінюється:

- прямопропорційно кількості грошей в обігу;
- прямопропорційно швидкості обігу грошей;
- обернено пропорційно обсягу торгівлі, що здійснюється за допомогою грошей.

«Кембриджська версія» (варіант касових заліків) базується на вивченні процесу нагромадження. Суть: вона визначає кількість грошей як суму касової готівки підприємств і населення. Чим менше своїх доходів учасники грошового обороту захочуть зберігати у грошовій формі, тим більше вони будуть витрачати, що приведе до зростання цін. Рівняння А. Пігу:

$$M=r \cdot P \cdot Q, \quad (2.2)$$

де r – частина доходу, яку суб'єкти ринку бажають зберігати у грошовій формі.

Прихильники даної теорії (А. Маршалл, Дж. Кейнс), на відміну від І. Фішера, підходили до проблеми з мікроекономічної точки зору. Вони зосередили увагу на мотивах нагромадження грошей в індивідуальних учасників виробництва. Важлива особливість: розміри нагромадження грошей не нав'язуються, а мотивуються, по-перше, фондом засобів обігу, по-друге, резервом на покриття непередбачуваних проблем (гроші не лише як засіб обігу, а й збереження та нагромадження).

Таблиця 2.1

Різниця між «Трансакційним варіантом» І. Фішера та «Кембриджською версією»

«Трансакційний варіант» І. Фішера	«Кембриджська версія»
1. В рівнянні І. Фішера розглядається динаміка грошових потоків на макроекономічному рівні.	1. Концентрується увага на мотивах накопичення грошей суб'єктами ринкової економіки.
2. Методологічна основа рівняння обміну – гроші як засіб обігу.	2. Гроші не тільки засіб обігу, але й засіб накопичення.
3. Акцент на об'єктивні основи обігу грошей.	3. Враховується психологічна реакція суб'єктів господарювання по використанню готівкових грошей.
4. В концепції І. Фішера мова йде тільки про пропозицію грошей (M_s).	4. Основна проблема – проблема попиту на гроші (M_d).

Кейнсіанство – один з провідних напрямків сучасної економічної теорії, прихильники якого стверджують, що без активного втручання держави у розвиток соціально-економічних процесів, без суттєвого розширення її функцій ринкова економіка не спроможна далі існувати. Ця теорія була висунута відомим англійським економістом Дж. Кейнсом (1883-1946 рр.). Він стверджував, що рівновагу в економічній системі неможливо досягти лише через механізм вільної конкуренції, для цього, на думку Кейнса, саме держава повинна регулювати як рівень безробіття, так і попит на продукцію шляхом стимулювання інвестицій, адже чим сильніша неясність щодо динаміки процента, тим більші запаси грошей створюють, господарюючи суб'єкти, що, відповідно, скорочує товарний попит.

Прихильники кейнсіанства передбачають активну участь держави в регулюванні грошової маси в обігу і віддають перевагу заходам по цілеспрямованому збільшенню кількості грошей в обігу для стимулювання зайнятості і ділової активності, але такі заходи можуть спричинити розвиток інфляційних процесів.

Дж. Кейнс стверджує, що гроші активно впливають на мотиви поведінки суб'єктів економіки та їх господарські рішення. Він виділяє три мотиви нагромадження грошей:

- трансакційний;

- обачності;
- спекулятивний.

Трансакційний чи **мотив зберігання грошей** впливає із зручності їх використання як засобу платежу.

Мотив обачності передбачає можливість розпоряджатися певною частиною своїх ресурсів у формі готівки у майбутньому.

Спекулятивний – це мотив зберігання грошей, який виникає із невизначеності майбутньої вартості фінансових активів та бажання уникнути витрат.

Кейнс розглядає попит на гроші як функцію номінального доходу і норми позикового проценту: номінальний дохід прямопропорційно впливає на грошовий обіг (під впливом трансакційного доходу та доходу обачності), а норма позикового процента обернено пропорційна (залежно від спекулятивного мотиву). Учасники господарського обороту, з одного боку, намагаються максимізувати прибуток (інвестують тимчасово вільні кошти у різноманітні види фінансових активів – акції, облігації), а з іншого – створюють ліквідний резерв, необхідний для маневрування у господарській діяльності при змінах ринкової кон'юнктури.

Монетаризм пропонує визначальну роль грошової маси, що перебуває в обігу при формуванні економічної кон'юнктури та встановлює зв'язок між зміною кількості грошей і величиною ВВП. Дана теорія виникла в 60-х роках минулого століття в США. Її лідер – професор чиказької школи політичної економії Фрідман Мілтон, який виступає проти активного втручання держави в економіку, проти державних заходів щодо стимулювання попиту. На його думку державне регулювання економіки не є ефективним через затримки між зміною грошових показників і реальних факторів виробництва. Його слід замінити автоматичним приростом грошової маси в обігу – кількість грошей, що перебуває в обігу повинна збільшуватись в середньому на 4 % в рік.

Монетаризм переоцінює роль грошової маси, намагається ліквідувати або звужити соціальні програми держави. Монетаристи отримали свою назву за прихильність до грошових (монетарних) методів макроекономічного регулювання. Ідеї монетаризму були застосовані на практиці у 80-х роках США, Великобританією. Реалізовані заходи допомогли покращити економічне становище у цих країнах.

Основні положення монетаристів:

- зростання грошової маси призводить до зростання темпів інфляції;
- зміна грошової пропозиції безпосередньо впливає на сукупні витрати;
- маніпулюючи грошовою масою не можна вплинути на ставку позикового відсотка;
- поживлення економіки повинно досягатися не стимулюванням грошової пропозиції, а структурними змінами в економіці, розширенням виробничих можливостей.

Основні положення кейнсіанців:

- грошова політика менш впливова, ніж фінансова;
- зміна грошової пропозиції може впливати на сукупні витрати опосередковано через зміну ставки позикового %;
- існують певні обмеження впливу грошової пропозиції на ставку %, а ставки % – на рівень інвестицій;
- коливання грошової пропозиції змінює ставку %, яка визначає рівень інвестицій, а вони, як елемент сукупних витрат впливають на сукупний попит і рівноважний обсяг виробництва.

Тема 3. Грошовий оборот та його організація

1. Суть і структура грошового обороту.
2. Модель грошового обороту, грошові потоки та їх балансування.
3. Грошова маса і швидкість обігу грошей.
4. Закон грошового обігу.
5. Державне регулювання грошового обігу.

Грошовий оборот – процес безперервного руху грошових знаків у грошовій і безготівковій формах між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні.

Сектори грошового обороту:

• **грошовий обіг** – це рух грошей, що обслуговує сферу обміну. Характерні риси: еквівалентність (натомість грошей придбаваються продукти рівновеликої номінальної вартості), однобічність (безповоротність переходу грошей у власність нового суб'єкта обороту), прямолінійність (постійне віддалення грошей від покупця, оскільки наступний суб'єкт також їх витрачає для нових покупок);

• **фінансово-кредитний** – рух грошей відбувається зворотно (повернення позичених грошей) та нееквівалентно (платник не одержує реального еквівалента у формі товарів чи послуг);

• **фінансово-бюджетний** – рух грошей є не лише нееквівалентним, а й безоплатним і безповоротним.

Грошовий обіг, фінансово-бюджетний та фінансово-кредитний як складові сукупного грошового обороту тісно взаємопов'язані, внутрішньо переплітаються і доповнюють один одного в забезпеченні цілей розширеного відтворення. Водночас вони – самостійні явища із особливим механізмом регулювання і можливостями впливу на процес відтворення.

Гроші, які знаходяться в обороті виконують три функції:

- платежу;
- обігу;
- нагромадження.

Суб'єкти грошового обороту – усі юридичні та фізичні особи, які беруть участь у створенні, розподілі, обміні та споживанні ВВП. Їх можна об'єднати в такі групи: фірми, домашні господарства, державні структури (уряд), фінансові посередники (рис. 3.1).

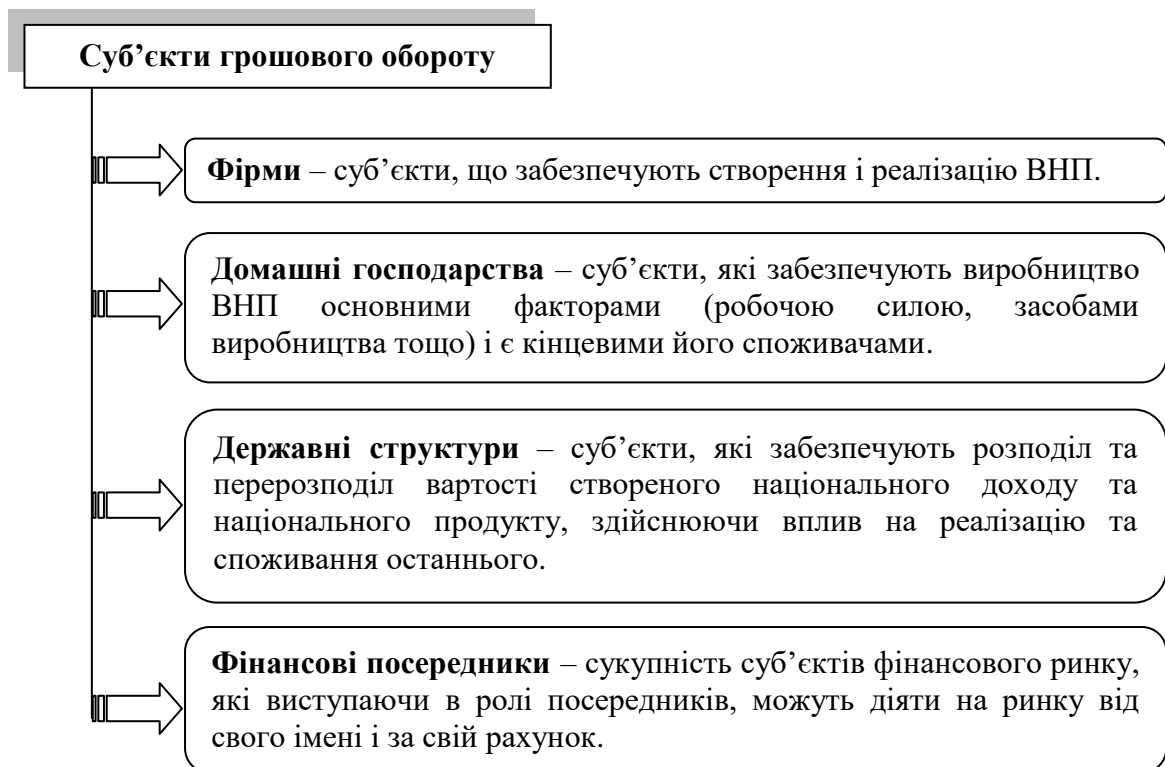

Рис. 3.1. Суб'єкти грошового обороту

Грошовим оборотом взаємопов'язуються ті основні ринки, через які здійснюється більшість грошових відносин між економічними суб'єктами – це ринок продуктів, на ньому реалізується створений фірмами національний продукт; ринок ресурсів, де фірми купують необхідні для забезпечення виробництва ресурси; грошовий ринок, на якому реалізуються вільні грошові кошти та світовий ринок.

В залежності від форми грошових знаків, які здійснюють оборот поділяється на:

- готівковий – здійснюється у вигляді банкнот і розмінних монет;
- безготівковий – сума безготівкових запасів на рахунку у кредитних установах з врахуванням зобов'язань. Сфери громадського обігу регулюються як зручніше (без втручання держави).

Безготівковий грошовий обіг має переваги над готівковим: економія коштів, прискорення обороту грошей, державний контроль за рухом грошей, але сфери готівкового і безготівкового

грошового обороту взаємопов'язані – постійно відбувається перетворення грошей з однієї форми в іншу.

Відмінності між грошовим та безготівковим обігом показано на рис. 3.2.

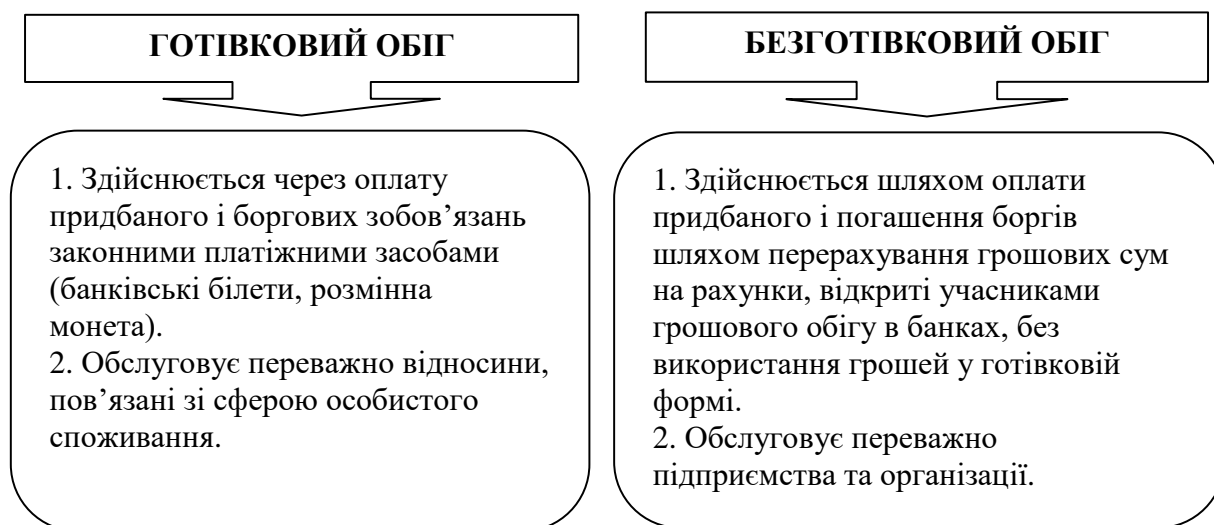

Рис. 3.2. Основні відмінності між грошовим та безготівковим обігом

Загалом грошовий оборот (рис. 3.3) є сукупністю всіх грошових потоків в економіці за певний період, а грошовий потік – це сукупність платежів, які обслуговують окремий етап процесу розширеного відтворення.

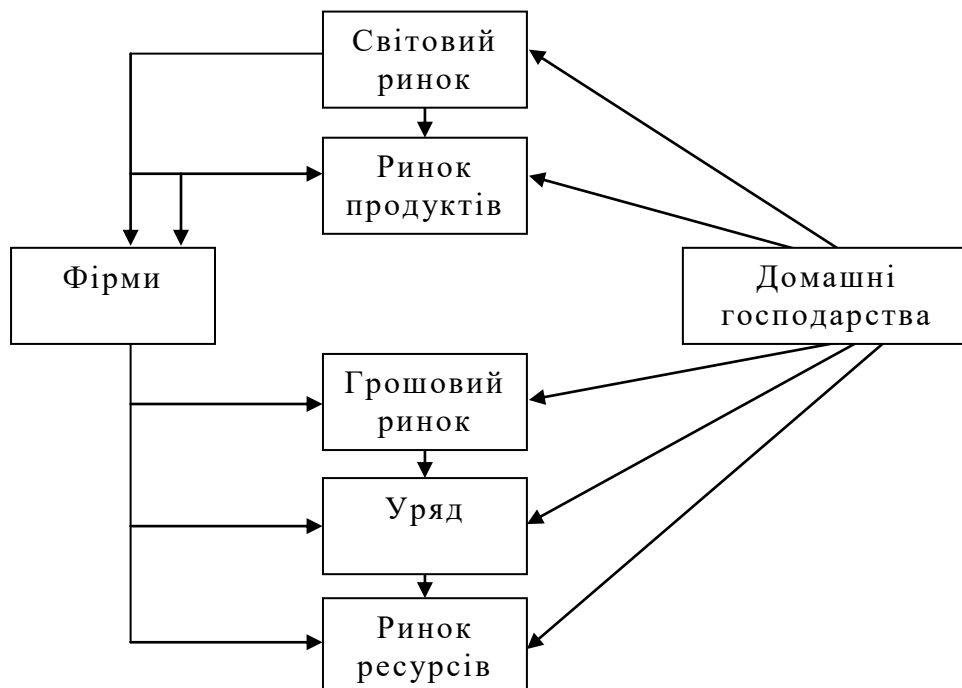

Рис. 3.3. Схема грошового обороту

Грошові потоки включають в себе:

1. Сукупні витрати фірм на придбання необхідних виробничих ресурсів.

2. Оплата урядовими структурами праці державних службовців.
3. Трансфертні платежі.
4. Доходи домашніх господарств від реалізації їх ресурсів, які становлять національний дохід.
5. Витрати сімейних господарств на споживання.
6. Сплата сімейними господарствами податків.
7. Заощадження сімейних господарств, що надходять на грошовий ринок.
8. Інвестиції, отримані фірмами від фінансових посередників.
9. Мобілізовані фірмами кошти, що інвестуються на виробництво.
10. Мобілізація урядових коштів на грошовому ринку (державні позики).
11. Державні закупки.
12. Доходи фірм від реалізації товарів та послуг (національний продукт).
13. Оплата продуктів, що надходять в країну по імпорту.
14. Надходження у країну грошей зі світового ринку (експорт).
15. Чистий відплив капіталу з внутрішнього ринку на світовий.
16. Чистий приплив капіталу зі світового ринку на внутрішній.

Зі всіх грошових потоків найбільш важливим є **національний (сукупний) продукт**, тобто сукупна вартість товарів та послуг і **національний дохід**, який показує сукупність усіх доходів, одержаних населенням від реалізації своїх ресурсів за певний період, включаючи заробітну плату, % виплати і прибуток.

В кожній групі суб'єктів і у кожному секторі ринку є як вхідні, так і вихідні грошові потоки, які повинні балансуватися, що забезпечує збалансованість грошового обороту в цілому, як важливу передумову сталості всієї економічної системи.

Грошова маса – це сукупність всіх грошових засобів, які знаходяться в економіці в готівковій і безготівковій формах і виконує функції засобу платежу, обігу і нагромадження. Грошова маса поділяється на: активну і пасивну. Активна грошова маса відображає потоки платежів, які забезпечують оборот ВВП в Україні в певний момент часу. Пасивна грошова маса являє собою вилучення з обороту грошей з метою нагромадження. Пасивна грошова маса включає в себе грошові кошти, які потенційно використовують для розрахунків. Сюди відносяться: нагромадження, резерви, залишки на рахунках.

Кількісна оцінка грошової маси здійснюється за допомогою грошових агрегатів. Критеріями розподілу грошової маси на грошові агрегати є грошові активи та їх ліквідність. Згідно методики МВФ розрізняють такі грошові агрегати:

M_0 – готівка (банкноти і розмінні монети в обігу);

$M_1 = M_0 + \text{депозити до запитання (залишки на поточних рахунках в банках)}$;

$M2 = M1 +$ залишки на строкових рахунках в банках в національній та іноземній валюті;

$M3 = M2 +$ залишки на строкових рахунках у спеціальних валютно-фінансових інститутах + спеціальні види нагромадження (короткострокові державні ЦП, депозитні сертифікати комерційних банків, вклади в іноземній валюті).

Крім грошових агрегатів для кількісної оцінки грошової маси використовується грошова база – це гроші, які не беруть участі у кредитному і грошовому обороті, але створюють базу для їх розширення (сума готівки в обігу + резерви банківської системи):

$$B = C + R. \quad (3.1)$$

Резерви складаються з трьох частин: сума готівкових грошей в касах комерційних банків, обов'язкові резерви комерційних банків в ЦБ, залишки на кореспондентських рахунках комерційних банків у ЦБ. Величина грошової маси набагато перевищує величину грошової бази.

Швидкість обігу грошей – це частота переходу грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого при обслуговуванні економічних операцій.

Швидкість грошей відображає їх рух згідно потреб певного рівня економічної ефективності, що визначається номінальним ВВП. Тому найбільш загальним визначенням швидкості руху грошей є спосіб визначення її (швидкості), як відношення номінального показника ВВП до 1 з агрегатів грошової маси:

$$V = \text{ВВП} / M1. \quad (3.2)$$

Швидкість обігу грошей можна визначити через рівняння І. Фішера:

$$V = PQ / M. \quad (3.3)$$

На швидкість обігу грошей впливають:

- макроекономічні фактори (рівень цін, темпи економічного росту, технічний розрахунок банківської системи);
- грошові фактори (обсяги кредитних операцій, рівень процентних ставок, структура платіжного обороту).

Швидкість обігу грошей залежить від рівня розвитку економіки, адже чим глибший поділ суспільної праці, вища її продуктивність, тим частіше і більше будуть продаватись і купуватись товари, прискорюючи таким чином обіг грошей.

Прискорення обігу грошей компенсує їх масу в умовах збільшення обсягів ВВП, коли зростаюча потреба в грошах задовольняється без додаткового їх випуску. Проте за умови розбалансованості економіки, коли грошовий попит випереджає товарну пропозицію, прискорення грошового обігу стає додатковим інфляційним чинником.

Грошова маса в країні повинна підтримуватись на рівні, який дозволяє забезпечити нормальний хід процесу розширеного відтворення, належний рівень ділової активності і зайнятості, тобто повинна відповідати потребам виробництва, розподілу, обміну ВВП.

Закон грошового обігу полягає у дотриманні в обігу необхідної кількості грошей. Згідно формули К. Маркса кількість готівки, необхідної для обігу, визначається наступним чином:

$$K_n = (CQ - K + P - VP) / O, \quad (3.4)$$

де **K_n** – кількість грошей;

CQ – сума товарних цін;

K – сума цін товарів, проданих у кредит;

P – сума платежів по яких наступив термін оплати;

VP – сума платежів, що взаємопогашаються;

O – швидкість обігу готівки за рік.

Ця формула відображає закон обігу повноцінних золотих грошей (або їх еквівалентів), але внаслідок зростання ролі безготівкових грошей дана формула стає непридатною для визначення необхідної кількості грошей. Тепер для цього використовується рівняння І. Фішера:

$$m = PQ/V. \quad (3.5)$$

Основними елементами закону грошового обігу є: товарна маса, яка перебуває в обігу, рівень цін товарів і швидкість обігу грошей. Із закону грошового обігу випливає його важливий принцип – грошова маса повинна відповідати потребам обігу. Тобто:

$$K_n = K_f. \quad (3.6)$$

Підтримування рівноваги в економіці, збалансованість попиту і пропозиції значною мірою залежить від рівноважної кількості грошей. Порушення закону грошового обігу веде до макроекономічної нестабільності.

Основна функція щодо регулювання грошової маси в країні покладається на ЦБ. Законом України «Про банки і банківську діяльність» право емісії грошей надано Національному банку України.

Випуск в обіг грошей, в будь-якій формі, веде до збільшення грошової маси в обігу. Емісійний дохід ЦБ використовує як кредитний ресурс або для покриття фінансових потреб держави – дефіцит державного бюджету, кредитування банківською системою держави під її цінні папери.

Зв'язок між банківськими резервами та масою грошей в обігу можна визначити за допомогою грошового мультиплікатора.

Грошовий мультиплікатор – це величина множника (коефіцієнта), на яку збільшується кількість грошей в обігу в результаті операцій на монетарному ринку.

$$m = 1/MR * 100, \quad (3.7)$$

де m – величина грошового мультиплікатора чи коефіцієнт експансії депозитів;

MR – норма обов'язкових резервів.

Цей коефіцієнт показує максимальну кількість нових кредитних грошей, яку може утворити кожна грошова одиниця наднормативних резервів з даною величиною MR . Тобто в скільки раз зросте чи скоротиться пропозиція грошей в результаті збільшення чи скорочення вкладів в банківську систему на 1 грошову одиницю.

Комерційні банки можуть збільшувати кількість грошей в обігу шляхом вторинної емісії грошей (видача кредитів), і навпаки.

Тема 4. Грошовий ринок

1. Суть грошового ринку.
2. Економічна структура та індустріальна модель грошового ринку.
3. Попит на гроші.
4. Пропозиція грошей.
5. Рівновага на грошовому ринку.

Грошовий ринок – це сукупність усіх грошових ресурсів країни, що постійно переміщуються (розподіляються та перерозподіляються) під впливом попиту і пропозиції з боку різних суб'єктів економіки; складова частина грошового обороту, де відбувається збалансування окремих грошових потоків та грошового обороту в цілому.

Характерною ознакою грошового ринку є те, що на ньому продається і купується такий специфічний товар, як гроші. Тут є покупці та продавці, попит, пропозиція, посередники, ціна та ін. Грошовий ринок має свою інфраструктуру, яка забезпечує рух грошових коштів від власників (продавців) до позичальників (покупців). Головним елементом цієї інфраструктури є банки.

Основна функція грошового ринку – балансування попиту та пропозиції грошей, формування рівноваги на грошовому ринку, а також встановлення ринкового рівня %, як ціни грошей.

Грошовий ринок виконує і інші функції, суть яких представлено на рис. 4.1.

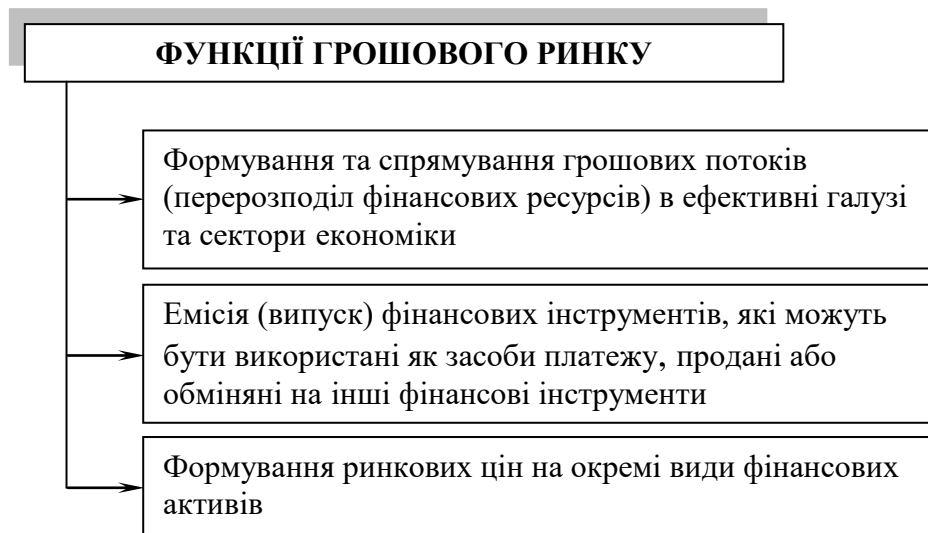

Рис. 4.1. Функції грошового ринку

Грошовий ринок має складний механізм функціонування. За видами інструментів він складається з двох взаємопов'язаних і доповнюючих один одного, але окремо функціонуючих ринків:

- ринок позикових капіталів;
- ринок цінних паперів.

Ринок позикових капіталів охоплює відносини, що виникають з приводу акумуляції кредитними установами грошових коштів фізичних і юридичних осіб та їх надання у вигляді позик на умовах зворотності, строковості, платності.

Ринок цінних паперів охоплює як кредитні відносини, так і відносини співволодіння, які оформлюються спеціальними документами (цінними паперами), що можуть продаватися, купуватися, погашатися.

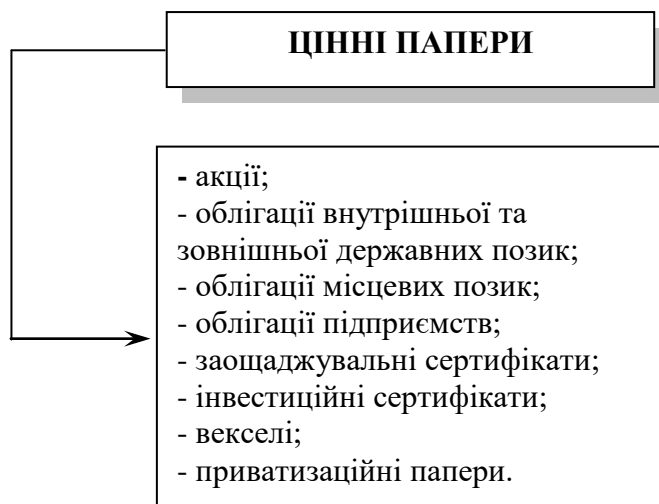

Рис. 4.2. Основні види цінних паперів

Залежно від призначення та ліквідності фінансових активів, що обертаються на грошовому ринку, виділяють: ринок грошей та ринок капіталів.

За функціональною ознакою грошовий ринок складається з двох секторів: міжбанківський ринок (на ньому тимчасово вільні ресурси залучаються банками у формі міжбанківських депозитів на короткі терміни) та відкритий ринок (відбувається купівля-продаж цінних паперів ЦБ).

Основна функція грошового ринку – балансування попиту і пропозиції грошей та формування рівноваги, а також встановлення ринкового рівня %. Він складається з багатьох потоків, за якими грошові кошти переміщуються від власників заощаджень до позичальників та інвесторів.

За індустріальною побудовою та характером окремих потоків грошей грошовий ринок можна поділити на два великі сектори: сектор прямого фінансування та сектор опосередкованого фінансування.

Канали прямого фінансування – це переміщення грошей безпосередньо від власників до позичальників. Працюючи в першому секторі, брокери виконують роль звичайних посередників. Тут виділяють такі канали руху грошей: 1. Канал капітального фінансування (продаж фірмами (позичальники) акцій населенню (власники заощаджень)); 2. Канал запозичення за допомогою облігацій та ін. фінансових активів (продаж облігацій). Суб'єкти цього сектору – фірми, сімейні господарства, уряд, іноз. юрид. та фіз. особи, брокери, а також банки, як продавці та покупці своїх цінних паперів.

Канали непрямого фінансування – це канали, якими грошові кошти рухаються від власників заощаджень до позичальників через фінансових посередників.

Попит на гроші – це прагнення економічних суб'єктів мати в своєму розпорядженні певну, заздалегідь визначену, суму грошей. Він відрізняється від попиту на інші товари, тому що гроші бажані не задля самих себе, а для того, щоб купувати за них необхідні товари. Попит на гроші існує на певний момент часу, тобто це явище залишку, а не потоку. Тому його зміна неадекватна прагненню змінити поточні доходи, але задовольнити зростання попиту на гроші можливо без їх зміни. Досягається це через зміну активів, якими володіють економічні суб'єкти. Попит на гроші – попит на запас грошей у певний, фіксований у часі момент.

Маса грошей, яку вони хочуть мати на певний момент складається з двох частин:

- попит на гроші для трансакцій (залишок грошей, необхідний для здійснення поточних платежів – агрегат M1);
- попит на гроші як на активи (залишок грошей, необхідний для заощадження чи нагромадження – «портфель» (набір цінних паперів або інших ліквідних активів), який показує, як (в яких формах) раціональні інвестори вкладають своє багатство в економіку.

Динаміка кожної з цих частин визначається різними факторами. Залишок поточної каси змінюється в залежності від зміни номінального обсягу ВВП. Із його зростанням маса грошей в поточній касі повинна збільшуватись, і навпаки (за умови незмінної швидкості грошей в обігу). Залишок грошей як заощаджень змінюється під впливом факторів, які спричиняють зміну оцінки переваг певних видів фінансових активів з боку їх власників (зміна депозитного % та доходності цінних паперів – чим вищий рівень депозитного %, тим нижчою буде оцінка переваг залишків готівкових коштів, які не приносять доходу).

Закономірності зміни попиту відображає крива попиту на гроші, яка показує взаємозв'язок загальної кількості грошей, яку фірми і населення бажають утримувати в себе на даний момент часу з % ставкою. Вона має негативний нахил – ріст ставки % кількість грошей, яку економічні суб'єкти хочуть мати у своєму розпорядженні, зменшується і збільшується бажання володіти фінансовими активами.

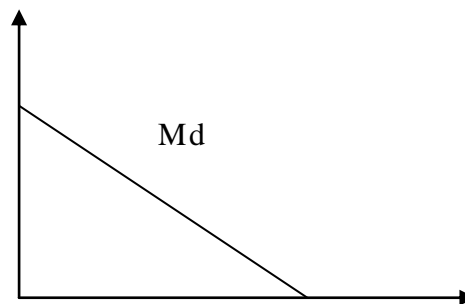

Рис. 4.3. Крива попиту на гроші

Чинники, що визначають параметри попиту на гроші:

- зростання динаміки цін – інфляція (P);
- зростання реальних доходів (Y);
- зростання альтернативної вартості збереження грошей (процентна ставка – r):

$$M_d = f(P, Y, r). \quad (4.1)$$

Аспекти попиту на гроші:

- зростання динаміки цін залишає незмінним реальний попит на гроші, включаючи при цьому пропорційне збільшення попиту на номінальні грошові залишки;
- зростання альтернативної вартості збереження грошей зменшує попит на реальні грошові залишки;
- більш високий рівень реальних доходів збільшує попит на реальні грошові залишки.

Пропозиція грошей – це бажання господарюючих суб'єктів позичити певну частину своїх грошових коштів з метою одержання доходу.

На мікроекономічному рівні пропозиція грошей залежить від зміни доходності розміщення їх у фінансові активи – чим вища % ставка, тим більша пропозиція грошей, і навпаки.

На макроекономічному рівні банківська система керує пропозицією грошей, тобто оперативно змінює масу грошей в обігу відповідно до зміни попиту на гроші.

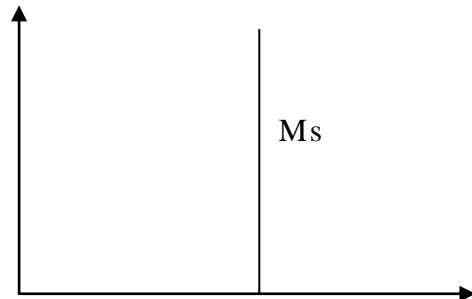

Рис. 4.4. Крива пропозиції грошей

Незважаючи на рух, крива пропозиції залишатиметься у вертикальному положенні – загальна маса пропозиції грошей не залежить від % ставки. Зміни у пропозиції грошей можуть бути спричинені зміною задач і цілей грошово-кредитної політики ЦБ.

У розпорядженні ЦБ знаходяться економічні важелі, опираючись на які, він здатен впливати на формування грошової пропозиції і регулювати грошовий обіг в країні. До таких факторів відносять:

- грошову базу;
- банківські резерви;
- грошово-кредитний мультиплікатор.

Грошова база – це консолідує показник резервних грошей банківської системи, на основі якого, через грошовий мультиплікатор, формується пропозиція грошей.

$$Ms = Mh * m. \quad (4.2)$$

Пропозиція грошей (M_s) прямо пропорційна грошовій базі (M_h) і залежить від величини грошового мультиплікатора (m), який визначає категорію грошей, яка безпосередньо може контролюватись ЦБ.

Структура грошової бази: сума готівки в обігу, залишки кас банків та резервів комерційних банків. При цьому загальний обсяг банківських резервів включає суму запасів у касах комерційних банків та їх коштів на рахунках у ЦБ.

Банківські резерви – це категорія, яка включає також готівкові кошти, що зберігаються в касах банків, але ці гроші не перебувають в обігу та не входять до грошових агрегатів M_0 та M_1 .

Зв'язок між монетарною базою та масою грошей в обігу можна визначити за допомогою грошового мультиплікатора.

Грошовий мультиплікатор – це величина коефіцієнта, на яку збільшується кількість грошей в обігу в результаті операцій на монетарному ринку.

$$m = 1 + c/r + c, \quad (4.3)$$

де **m** – грошовий мультиплікатор;

c – відношення суми готівки до депозитів;

r – норма обов'язкового банківського резерву.

Коефіцієнт грошового мультиплікатора показує у скільки раз зростає ефективність грошової бази. Його величина є зворотною величиною до норми обов'язкових резервів, а також до співвідношення між обсягами готівки та депозитів. Тобто із збільшенням резервної норми величина грошового мультиплікатора зменшується.

Пропозиція грошей прямопропорційна грошовій базі і залежить від величини грошового мультиплікатора:

$$M_s = M_h * 1 + c/r + c. \quad (4.4)$$

Взаємодія грошової бази та грошового мультиплікатора визначає потенційні можливості банківської системи в забезпеченні приросту грошової маси.

Характер пропозиції грошей перетворює її на визначальний фактор формування рівноважної ставки %.

При заданій масі грошей в обігу рівноважна ставка % відповідатиме точці, у якій крива пропозиції перетне криву попиту (точка А).

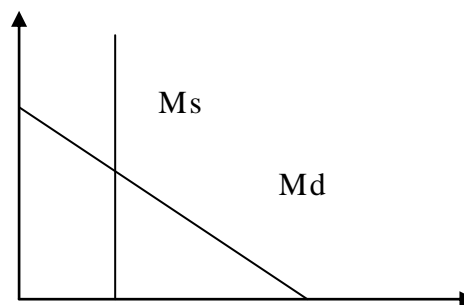

Рис. 4.5. Графічна модель грошового ринку

Крива пропозиції, що відповідає масі грошей 15 млрд. грн. перетинає криву попиту в точці А, що визначає ставку рівноваги на рівні 2 %, при якій попит та пропозиція грошей зрівноважуються і досягається збалансованість грошового ринку. Це означає, що при ставці 2% суб'єкти ринку захочуть мати у своєму розпорядженні 15 млрд. грн. Стільки ж грошей вони зможуть придбати на грошовому ринку без будь-яких негативних наслідків для грошового обігу.

Надмірної пропозиції грошей не існує взагалі, вона може стосуватися лише попиту на гроші. Тому на грошовому ринку виникає проблема грошової рівноваги, що вимагає від державних органів знаходження таких механізмів, які би приводили у відповідність виробництво та споживання інвестицій і нагромаджень.

Зміни у попиті на гроші спричиняють прямопропорційні зміни ставки %. Зміни у пропозиції грошей відбуваються обернено пропорційно зміні % ставки.

Рівність попиту на гроші та їх пропозиції свідчать про рівність на грошовому ринку.

Тема 5. Грошові системи

1. Суть грошової системи, її призначення та основні елементи.
2. Основні типи грошових систем, їх еволюція.
3. Грошово-кредитна політика Центрального банку. Інструменти грошово-кредитного регулювання.
4. Фіскально-бюджетна і грошово-кредитна політика в системі державного регулювання ринкової економіки. «Сеньйораж» та монетизація бюджетного дефіциту.

Грошова система – форма організації грошового обороту в країні, що склалася історично і закріплена в законному порядку.

Елементи грошової системи:

Грошова одиниця – встановлений у законодавчому порядку грошовий знак. Вона служить для вимірювання цін товарів та послуг. Грошова одиниця встановлюється законодавством країни з врахуванням соціально-економічних та історичних закономірностей її розвитку.

Масштаб цін – це законодавча фіксація кількості монетарного металу (золота або срібла), що закріплюється державою за грошовою одиницею. З відміною офіційних масштабів цін і обміну на золото, роль золотого вмісту в грошовій одиниці значно обмежена і застосовується тільки як оцінка офіційних грошових резервів.

Емісійна система – це установи, що здійснюють випуск грошей і цінних паперів, та визначають порядок їх емісії.

Форми грошей – це матеріалізована у певному типі загального еквівалента мінова вартість, яка забезпечує стабільність обігу товарів і є стабільним платіжним засобом у готівковому обігу. До них відносять: банківські білети, казначейські білети та розмінну монету. Суттєва відмінність видів грошових знаків у механізмі їх емісії: випуск банкнот обумовлює

кредитна емісія центрального банку, казначейські білети випускаються в обіг при бюджетній емісії, яка проводиться Міністерством фінансів (казначейством).

Інститути грошової системи – це державні і недержавні установи, які регулюють грошовий обіг. Інститути, які здійснюють грошово-кредитне та валютне регулювання – банки та парабанківські установи.

Валютний курс – ціна грошової одиниці однієї країни виражена в грошовій одиниці іншої країни. Залежно від типу грошової системи валютний курс може визначатись ринком або встановлюватися державою (уповноваженими на це органами);

Регламентация готівкового та безготівкового грошового обігу включає визначення сфер готівкових та безготівкових розрахунків і режиму використання грошей на рахунках, форми розрахунків, порядок платежів тощо. ЦБ повинен суворо контролювати грошовий обіг, сприяти забезпеченню стабільності грошової одиниці, регламентувати правила здійснення безготівкових платежів, форм розрахунків, способу і порядку платежів.

Тип грошової системи визначається змістом її елементів та їх взаємодією. Як елемент господарського механізму розрізняють грошові системи ринкового та неринкового типу.

Відповідно до механізму регулювання валютних відносин виділяють грошові системи відкритого та закритого типу.

Відповідно до загальних законів функціонування грошей є саморегулюючі та регульовані системи.

Еволюція грошової системи:

- система металевго обігу (обіг металевих грошових знаків);
- система паперово-грошового обігу (бюджетна емісія);
- система кредитного обігу (випуск і рух грошей, які виникли на основі кредитних відносин).

Форми металевго обігу:

Біметалізм – роль загального еквівалента закріплюється за двома металами (золото і срібло);

Монометалізм – один вид металу виконує роль грошей (найпоширенішим був золотий монометалізм).

Види біметалізму:

Система паралельної валюти, за якої співвідношення між золотими і срібними монетами встановлюється стихійно на ринковій основі;

Система подвійної валюти, коли таке співвідношення визначається державою;

Система «кульгаючої» валюти, за якої один із видів монет карбується в закритому порядку.

Види монометалізму:

Золотомонетний стандарт передбачав безпосередній обіг золотих монет, а також вільний обмін грошових знаків (банкнот) на золото;

Золотозливковий стандарт, за яким монети в обіг не випускалися, але забезпечувався обмін банкнот на золоті злитки;

Золотодевізний стандарт, за якого національні грошові одиниці обмінювалися на іноземну валюту (девизи), розмінну на золото.

Сучасна грошова система України – це грошова система ринкового зразка. Необхідність створення грошової системи України:

- розпад СРСР наприкінці 1991 р.;
- вихід України з «рубльової зони»;
- запровадження власної грошової одиниці – гривні.

Етапи процесу запровадження національної грошової одиниці в Україні:

- 10 січня 1992 року введено в готівковий обіг тимчасову валюту – український карбованець (купон);
- у листопаді 1992 р. було завершено впровадження українського карбованця у безготівковий обіг;
- у вересні 1996 р. в результаті проведення грошової реформи в Україні було запроваджено національну валюту – гривню.

У статті 99 Конституції України зазначено, що грошовою одиницею України є **гривня**. Для зручності обслуговування роздрібного товарообороту в обіг випускаються розмінні монети – **копійки**.

Порядок готівкового та безготівкового обігу, їх регламентацію, міжнародні розрахунки, валютне регулювання здійснює НБУ.

Грошово-кредитна політика – це сукупність заходів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, які проводить держава. Розробка та реалізація грошово-кредитної політики – основна функція ЦБ.

Основні типи грошово-кредитної політики:

політика грошової рестрикції (політика «дорогих грошей») – весь інструментарій грошово-кредитної політики підпорядковується згідно з динамікою економічного циклу стисненню обсягів грошової та кредитної емісії;

політика грошово-кредитної експансії (політика «дешевих грошей») – забезпечення доступності для суб'єктів економічної діяльності грошових і кредитних ресурсів.

Цілі грошово-кредитної політики: стратегічні (збалансування економічного розвитку, забезпечення оптимальної зайнятості, стримування інфляції); проміжні (пожвавлення ринкової

кон'юнктури, стримування ринкової кон'юнктури); тактичні (зміна грошової маси, зміна % ставки).

Інструменти реалізації грошово-кредитної політики для забезпечення стабільності грошового обігу:

- **Операції на відкритому ринку** зводяться до здійснення купівлі-продажу ЦБ цінних паперів. Купівля цінних паперів в комерційних банків, населення, фірм – додаткова грошова емісія, а продаж цінних паперів дає зворотній результат. Як наслідок, загальна маса грошей, що знаходиться в обігу, а також ліквідність фізичних осіб, фірм, банків знижується.

- **Обов'язкові резерви** є часткою банківських депозитів, отриманих банками, які, згідно чинного законодавства, мають зберігатися у ЦБ на рахунках комерційних банків. Змінюючи норму обов'язкового резерву, ЦБ впливає на пропозицію грошей та банківського кредиту. Якщо норма обов'язкових резервів зменшується, комерційні банки мають можливість збільшувати кредитні вкладення, збільшуючи таким чином масу грошей в обігу. Підвищення норми резерву – знижує такі можливості.

- Облікова політика формується ЦБ в процесі надання позичок комерційним банкам. Якщо знижується облікова ставка, то в комерційних банків виникає зацікавленість в одержанні кредитів від ЦБ, і навпаки.

Фіскально-бюджетна політика – це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат.

Основні функції фіскально-бюджетної політики:

- вплив на стан господарської кон'юнктури;
- перерозподіл НД;
- нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм.

Типи фіскально-бюджетної політики:

- дискреційна – це політика, при якій уряд свідомо маніпулює податками та державними витратами з метою зміни реального обсягу національного виробництва та зайнятості, контролю за інфляцією і прискорення економічного зростання;

- недискреційна – це пасивна політика, пов'язана з автоматичною зміною в рівнях державних витрат і податків.

Дефіцит державного бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами.

Джерела покриття дефіциту державного бюджету:

- емісія грошей;
- випуск облігацій Міністерства фінансів;
- скорочення золотовалютних резервів ЦБ;
- позики у зовнішніх кредиторів.

«Сеньйораж» – це доход, який отримує уряд внаслідок монопольного права друкування грошей.

Покупцями облігацій Мінфіну можуть бути: ЦБ, комерційні банки, населення, іноземці (як приватний, так і суспільний сектори). Купівля центральним банком державних боргових зобов'язань називається **монетизацією бюджетного дефіциту**, яка призводить до інфляції. Загалом фінансування дефіциту державного бюджету відбувається шляхом емісії.

Тема 6. Інфляція та грошові реформи

1. Інфляція: суть, форми вияву, причини та наслідки.
2. Особливості інфляції в Україні.
3. Антиінфляційна політика.
4. Грошові реформи: поняття, цілі та види. Грошова реформа в Україні.

Інфляція (від лат. буття) – це процес переповнення сфери обігу грошовими знаками понад реальну потребу економіки, що призводить до їх знецінення. Інфляція проявляється постійним підвищенням загального рівня цін.

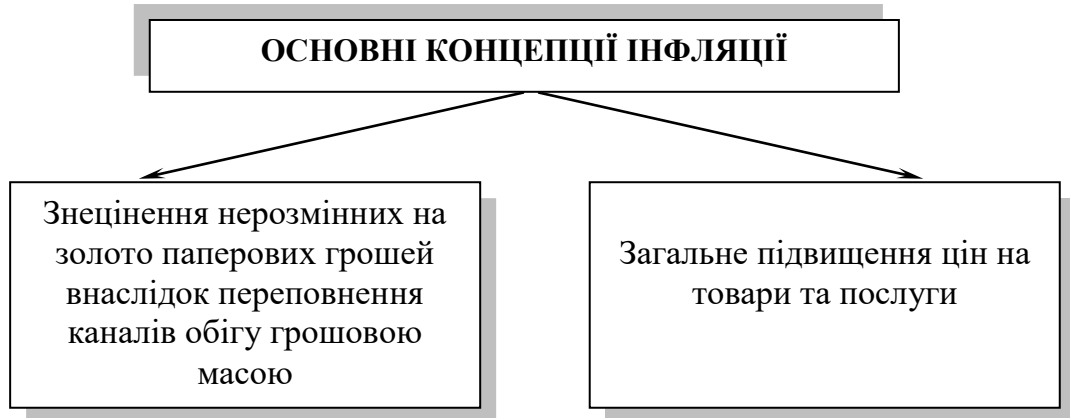

Рис. 6.1. Дві основні концепції інфляції

Форми вияву інфляції:

- знецінення грошових знаків відносно вартості звичайних товарів, тобто падіння купівельної спроможності грошової одиниці;
- поглиблення розриву між рівнями цін на внутрішньому ринку країни та на ринках ін. країн і світовому господарстві;
- знецінення національної грошової одиниці щодо іноземної валюти;

В залежності від особливостей розвитку інфляційних процесів розрізняють такі форми інфляції: відкрита – виявляється у зростанні цін на товари; прихована – виражається у товарному дефіциті і зниженні якості товарів.

В залежності від поширеності інфляція може носити локальний чи глобальний характер. За часом прояву вона може бути періодичною та хронічною. У залежності від росту цін збалансована і незбалансована. У залежності від ступеня передбачення – очікувана і неочікувана.

Показниками рівня інфляції є:

- **індекс споживчих цін (вартості життя)**, що визначається за формулою Ласпейреса і характеризує динаміку цін:

$$I_p = (p_1 \cdot q_0 / p_0 \cdot q_0) \cdot 100,$$

де q_0 – кількість товарів у «споживчому кошику» у базисному періоді;

p_0 – ціни у базисному періоді;

p_1 – ціни у звітному періоді.

- **купівельна спроможність грошової одиниці** – величина, обернена до індексу вартості життя;

- **темп інфляції** – приріст цін:

$$I_p = (I_{p1} / I_{p0}) \cdot 100 - 100,$$

де I_{p1} – рівень індексу цін у базисному році;

I_{p0} – рівень індексу цін у звітному році.

- **дефлятор ВВП (індекс Пааше)**. Найбільш загальний показник, що характеризує інфляційні зміни цін на всі товари і послуги реалізовані кінцевим споживачем.:

$$I_p = (p_1 \cdot q_1 / p_0 \cdot q_1) \cdot 100,$$

де q_1 – обсяг виробництва у звітному періоді;

p_0 – ціни у базисному періоді;

p_1 – ціни у звітному періоді.

Дефлятор ВВП точніше враховує реальну структуру особистого і виробничого споживання, ніж індекс споживчих цін.

Залежно від темпів зростання цін розрізняють три типи інфляції:

- «повзуча», коли темпи річного приросту цін не $>10\%$, характеризується і прискореним нагромадженням грошей в обігу;

- «галопуюча» – середньорічні темпи зростання цін коливаються від $10-100\%$; характерне різке зростання цін;

- «гіперінфляція» – зростання цін $>100\%$ на рік, гроші втрачають здатність виконувати свої функції, падає їх роль в економіці, широко починає застосовуватись бартер.

Стагнація – економічне становище, коли кризовий спад в економіці збігається з інфляцією.

Стагфляція – це інфляція, яка супроводжується стагнацією виробництва і високим рівнем безробіття в країні (одночасне підвищення рівня цін і рівня безробіття).

Механізм розвитку інфляційних процесів:

Перший етап: темпи зростання грошової маси перевищують темпи зростання цін, тобто гроші знецінюються повільніше, ніж зростає їх кількість в обігу, що зумовлюється:

- сповільненням швидкості обігу грошей внаслідок адміністративного надходження їх в обіг;
- частина коштів осідає у заощадженнях населення;
- в економіці зберігається «грошова ілюзія» – грошей в економіці стало більше, але населення цього ще не усвідомило початок інфляційних процесів і вважає, що гроші мають таку ж саму вартість.

Другий етап: темпи зростання цін значно перевищують темпи зростання грошової маси. Інфляція проходить критичну точку, тобто подальше зростання маси грошей в обігу не компенсує падіння їх купівельної спроможності. Це відбувається за таких обставин:

- швидко зростає швидкість обігу грошей;
- гроші надходять із сфери заощаджень у сферу обігу;
- «грошова ілюзія» змінюється інфляційною технологією.

Третій етап: послідовне зростання грошової маси і цін на товари.

Причини інфляції

Зовнішні:

- ріст цін на світових ринках;
- світові структурні кризи (сировинна, енергетична, валютна);
- нелегальний експорт золота, валюти;
- скорочення надходжень від зовнішньої торгівлі;
- від'ємне сальдо зовнішньоторговельного і платіжного балансу.

Внутрішні:

- деформація економіки;
- монополія держави на грошову емісію (надмірна емісія);
- кредитна експансія;
- зростання державного боргу;
- нестабільність соціально-політичної ситуації в країні;
- зростання державного боргу;
- збільшення швидкості обігу грошей;
- монопольне становище великих підприємств;

- непомірно високі податки або процентні ставки за кредит.

В результаті перевищення попиту над пропозицією виникає інфляція попиту (викликана підвищенням цін під впливом сукупного попиту). Відставання пропозиції від попиту викликає інфляцію витрат (пропозиції) – викликана підвищенням цін під впливом росту витрат виробництва. Фіскальна інфляція зумовлюється дефіцитом державного бюджету, котрий покривається, як правило, за рахунок кредитної емісії. Крім цього фінансування бюджетного дефіциту за допомогою грошової емісії є своєрідною формою оподаткування – **«інфляційним податком»**. Імпортна інфляція – інфляція, зумовлена зовнішніми факторами, тобто надмірним припливом іноземної валюти і підвищення цін на імпортовані товари.

Наслідки інфляції:

- зниження життєвого рівня населення у формах зниження реальної вартості особистих заощаджень та скорочення поточних реальних доходів;
- ефект інфляційного оподаткування (зниження реальної вартості накопичених грошей).
- падіння виробництва як результат зниження стимулів до праці та розширення виробництва.

Основні причини інфляції в Україні:

- падіння попиту на товари і послуги в результаті відставання росту з/п від росту споживчих цін;
- зростання дефіциту державного бюджету та його емісійне покриття (монетизація);
- диспропорції у структурі податкових надходжень;
- зростання цін на імпортовані товари;
- монопольна структура економіки;
- вивезення капіталу з держави;
- виконання іноземною валютою функції засобу заощадження;
- зниження обмінного курсу гривні щодо долара;
- тиск зовнішнього боргу який різко звужує можливості маневру валютними ресурсами;
- несприятливий інвестиційний клімат і спрямування вільного капіталу в спекулятивний бізнес;
- світова фінансова криза;
- політична нестабільність;
- низька якість продукції.

Стрімке падіння вартості національних грошей України охоплює період з кінця 1991 р. до половини 1994 р., коли індекси цін підвищились з 240 % 1991 р. до 2100 % 1992 р. та досягли у 1993 р. 10255 % на рік.

З 2 по 16 вересня 1996 р. в Україні була проведена грошова реформа з деномінацією грошової одиниці. Держава отримала нову грошову одиницю – гривну. Купони обмінювались на гривні із змінним масштабом цін у співвідношенні 100 000:1.

Результати: проведення реформи прискорило обіг грошей та сприяло покращенню стану грошово-кредитного ринку України, зменшило обсяг готівки в обігу, внаслідок певного росту цін спостерігалось збільшення строкових депозитів та тим самим підвищення ліквідності комерційних банків. Покращилася структура грошової маси: зменшилася кількість готівки в обігу.

У 2004 р. інфляція склала 12,3 %; в 2005 р. – 10,3 %; в 2006 р. – 11,6 %; в 2007 р. – інфляція склала 16,6 %.

За сім місяців 2008 року інфляція склала 14,9 %. При цьому інфляція за січень-липень 2008 р. порівняно з відповідним періодом 2007 р. збільшилась на 26,4 %. В той же час необхідно підкреслити, що в липні 2008 р. в Україні була зафіксована дефляція на рівні 0,5 %. В першу чергу дефляція пов'язана з падінням цін на нафту на світових ринках, реалізацією антиінфляційних заходів та отримання рекордно високого врожаю зернових. За підсумками 2008 р. в Україні інфляція сягнула 22,3 %.

Причини росту інфляції в 2008 р.:

- значне здороження продуктів харчування в IV кварталі 2007 р. (9,8 %);
- подальша продовольча інфляція в I кварталі 2008 р. через скорочення виробництва в сільському господарстві в наслідок неврожаю 2007 р. (29,3 млн. тонн зернових проти 38 млн. тонн в попередні три роки);
- зростання світового попиту та цін на зернові та масляні культури, що обумовило їх підвищення в Україні;
- розповсюдження світової фінансової кризи;
- суттєве зростання цін виробників (в т.ч. у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів);
- значне підвищення споживчого кредитування за останні декілька років.

Антиінфляційна політика – це комплекс заходів, спрямованих на регулювання економіки та зниження рівня інфляції в країні.

Заходи антиінфляційної політики:

I група: заходи, спрямовані на подолання інфляції попиту (дефляційна політика). Вони здійснюються через механізм реформування грошово-кредитної і фінансової системи країни. До таких заходів відносять:

- зниження витрат і дефіциту державного бюджету (дефіцит державного бюджету повинен покриватися не додатковою емісією, а шляхом державних позик, які можна буде погасити);

- реформування податків;
- обмеження грошової емісії;
- регулювання валютного курсу;
- проведення рестрикційної кредитної політики (підвищення облікової ставки, норм обов'язкових резервів комерційних банків).

Недоліки: необхідність ретельного розрахунку обмежуваних доходів, так як їх надмірне використання може привести до негативних наслідків (криза неплатежів); обмежувальні заходи в державі викликають соціальні напруження і невдоволення.

II група:

- політика доходів (замороження заробітної плати, рівня цін або встановлення граничних меж їх росту);
- стимулювання виробництва (податкове стимулювання господарської діяльності, стимулювання приросту іноземних інвестицій);
- посилення ринково-конкурентних факторів в економіці (боротьба з монопольним підвищенням цін і структурна перебудова економіки).

Державою можуть прийматись додаткові заходи щодо пристосування до інфляції (компенсації, індексації, субсидії).

Грошова реформа – система заходів держави, спрямованих на впорядкування і зміцнення грошового обороту в країні. Суть грошових реформ полягає у повній або частковій структурній перебудові державою наявної грошової системи з метою оздоровлення чи поліпшення механізму регулювання грошового обігу в нових соціально-економічних умовах.

В залежності від способів проведення існують такі методи стабілізації валюти:

Нуліфікація – оголошення державою знецінених грошових знаків недійсними і введення нової валюти. Дана реформа проводиться за умови різкого знецінення грошей, коли стає недоцільним будь-який обмін їх на нові гроші.

Ревальвація – офіційне підвищення державою національної валюти відносно інших валют або світових грошових одиниць. Застосовується країнами з дуже стабільною валютою. Головною причиною ревальвації є значне фінансування держави міжнародними валютно-кредитними організаціями (збільшення пропозиції іноземної валюти на міжбанківській валютній біржі) або наявність дефіцитів у партнерів країни. Ревальвацію може спричинити велика валютна спекуляція, коли на національну валюту обмінюється така сума іноземної валюти, що перевищує інтервентні можливості центрального банку.

Девальвація – зниження золотого вмісту грошової одиниці або офіційне зниження курсу національної валюти відносно іноземної. Девальвація стимулює експорт, робить його дешевшим, проте подорожчання імпорту призводить до зниження внутрішнього попиту.

Наслідками девальвації для населення є подорожчання імпортованих товарів та зростання реального рівня цін на усі товари. Причиною девальвації є інфляція та хронічний дефіцит платіжного балансу.

Залежно від мети проведення та глибини перебудови виділяють:

Грошові реформи у вузькому розумінні:

- грошові реформи формального типу зводяться до впровадження нового зразка купюри з одночасним або поступовим вилученням функціонуючої;
- грошові реформи з деномінацією грошового обігу – заміна через обмін грошових купюр дійсного масштабу цін;
- грошові реформи конфіскаційного типу (з деномінацією грошового обігу або без нього) – використовують диференційовану шкалу обміну старих грошей на нові.

Грошові реформи можуть бути одномоментними (строк проведення старих грошей на нові не перевищує 7-10 днів) та паралельного типу (в обігу знаходяться дві грошові одиниці з поступовим вилученням однієї із них).

Грошові реформи у широкому розумінні – передбачають не лише впровадження в обіг нової грошової одиниці, а й структурну перебудову діючої системи грошово-валютних і кредитних відносин (перехід від біметалізму до монометалізму і далі до паперово-грошового обігу, перехід від грошей тоталітарної до грошей ринкової економіки). Такі реформи проводяться, як правило, декілька років.

Особливості проведення грошової реформи в Україні:

З 2 по 16 вересня 1996 року в Україні було проведено грошову реформу з деномінацією грошової одиниці, однак це був лише окремий етап тривалої грошової реформи.

Розпочалась грошова реформа у січні 1992 року, коли у готівковий обіг було випущено купуно-карбованець багаторазового використання, 7 листопада 1992 року купуно-карбованець було впроваджено у сферу безготівкового обігу. Поліпшення макроекономічної ситуації в Україні у 1995 році створило належні передумови для проведення у 1996 році завершального етапу реформи в результаті чого наша держава отримала нову грошову одиницю – гривню. Розмінною монетою стала копійка. Внаслідок обміну українських карбованців (купонів) на гривні було змінено діючий масштаб цін. Упродовж двох тижнів старі грошові знаки вилучалися з обігу та обмінювалися у пропорції 100000:1. Відповідно до цього було змінено ціни на товари та послуги, тарифи, з/п, пенсії, стипендії тощо. Усі операції з перерахування у гривню залишків коштів, які знаходилися у безготівковому обігу було проведено в перший день реформи.

Індекс інфляції або індекс споживчих цін – показник, який характеризує зміни загального рівня цін на товари і послуги, придбані населенням для невиробничого споживання; відображає

зміну вартості фіксованого споживчого набору товарів та послуг у поточному періоді щодо попереднього. Споживчий набір товарів і послуг – це набір найбільш представницьких і важливих для споживання домогосподарств товарів і послуг. Встановлюється централізовано і є єдиним для всіх регіонів України.

Валовий зовнішній борг (скор. ВЗБ) за станом на певну дату являє собою загальний обсяг заборгованості за всіма існуючими зобов'язаннями, які повинні бути сплачені боржниками, і які є зобов'язаннями резидентів даної економіки перед нерезидентами. Іншими словами, це загальна заборгованість країни по зовнішніх позиках і невикладеними за ними процентами.

Слід розрізняти валовий зовнішній борг і державний зовнішній борг. Валовий зовнішній борг включає в себе як державний зовнішній борг (уряду та Нацбанку), так і недержавний (банків, національних та акціонерних компаній і т.п.). Валовий зовнішній борг розраховується в доларах США.

Тема 7. Кредит у ринковій економіці

1. Необхідність та суть кредиту.
2. Форми та види кредиту.
3. Процент за кредит.
4. Функції та роль кредиту у ринковій економіці.

Наявність товарного виробництва і грошей об'єктивно зумовлює існування та функціонування кредиту. В ході кругообороту капіталу в одних підприємств утворюються тимчасово вільні грошові кошти, а в інших – виникає потреба в них. Суперечність між безперервним вивільненням грошей з кругообороту та потребою у постійному використанні матеріальних і грошових ресурсів вирішується за допомогою кредиту, який дає можливість одержувати у позичальника грошові кошти, необхідні для оплати матеріальних цінностей, послуг та ін.

Незмінною економічною передумовою існування кредиту є функціонування виробників на засадах комерційного розрахунку – кошти у позичальника мають вивільнитися у розмірі, що забезпечує повернення не тільки кредиту, а й % за користування ним.

Потреба у кредиті виникає у зв'язку з особливостями кругообороту індивідуальних капіталів (розбіжність у часі між вивільненням з обороту вартості в грошовій формі і авансуванням грошових коштів у новий кругообіг – в основному через сезонність виробництва), а також для становлення нових підприємств малого та середнього бізнесу, впровадження нової техніки і технології.

Розбіжності між надходженнями грошових коштів і їх витрачанням виникають у сфері особистого споживання населення (поточні грошові доходи перевищують витрати, виступають у формі грошових збережень як у готівковій, так і в безготівковій формах).

Необхідність кредиту:

- коливання потреби в обігових коштах суб'єктів ринку;
- виникнення потреби у створенні та відтворенні основного капіталу.
- можливість (економічні передумови):
- наявність тимчасово вільних коштів у кредитора;
- наявність майбутніх доходів у позичальника.

Кредит (від лат. «creditum» – позика, борг) – це економічні відносини між суб'єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення, строковості, платності.

Суб'єкти кредиту:

- кредитор – сторона, що передає вартість у грошовій чи натуральній формах іншому суб'єкту ринку на засадах повернення, строковості і платності.
- позичальник – сторона, що одержує позику.

Об'єкти кредиту – грошові чи матеріальні цінності щодо яких укладається кредитна угода.

Залежно від об'єкту кредитних відносин визначають такі форми кредиту:

Товарна – кредитні відносини виникають між продавцями і покупцями, коли останні одержують товари чи послуги з відстрочкою платежу (комерційний кредит, продаж товарів населенню в кредит тощо).

Грошова - надається і погашається грошима.

Залежно від суб'єктів кредитних відносин, їх організації та цільового призначення позик кредит поділяється на:

- **комерційний** – це кредит, що надається одним підприємством іншому у вигляді продажу товарів з відстрочкою платежу, оформлюється, як правило, векселем. Головне призначення комерційного кредиту – прискорення руху товарів від виробництва до споживання. Об'єктом виступає товарний капітал;

- **банківський** – це кредит, який надається банками та спеціалізованими кредитно-фінансовими установами економічним суб'єктам у вигляді грошових позичок. Об'єктом банківського кредиту є грошовий капітал. Банківські позички поділяються на:

за строками: короткострокові (до 1 року); середньострокові (від 1 до 3 років); довгострокові (понад 3 роки).

за забезпеченням: забезпечені (рухоме, нерухоме майно) та незабезпечені (бланкові).

Провідним видом кредиту в ринковій економіці є банківський кредит, який базується на використанні таких принципів:

- цільовий характер кредитування передбачає вкладення запозичених коштів у конкретні господарські потреби;
- поверненість кредиту – надання позики у тимчасове користування і повне повернення позичальником вартості основного боргу;
- строковість кредиту вимагає повернення позики в строки, передбачені кредитною угодою;
- платність кредиту – за користування позикою клієнт сплачує банку додаткову суму у вигляді процентів;
- забезпеченість кредиту полягає у відповідності між вартістю майна, що є заставою позики, і заборгованістю за позикою.

Види кредиту:

- **споживчий** – це кредит, що надається підприємствами торгівлі у вигляді продажу товарів з наступною оплатою. Його об'єктом є товари тривалого використання, а також окремі види послуг. Споживчий кредит реалізується також через використання різноманітних видів банківського кредиту (кредитування житлового будівництва);
- **державний** – надається юридичними та фізичними особами державі, яка виступає кредитором або позичальником. Об'єктом державного кредиту виступає позичковий капітал, що реалізується через розміщення на відкритому ринку державних цінних паперів (облігацій);
- **міжнародний** – це кредит, що обслуговує рух позичкових капіталів в сфері міжнародних економічних відносин. Його суб'єкти – держави (в особі центрального банку), комерційні банки, міжнародні валютно-фінансові організації, міжнародні корпорації, окремі фірми. Об'єктом міжнародного кредиту є товарні цінності, послуги, валютні ресурси.

Процент за кредит або позиковий процент (від лат. «pro centrum» – на сотню) – це плата, яку отримує кредитор від позичальника за користування позиченими коштами.

% як економічна категорія поза кредитними відносинами не існує, він є ціною кредиту, що виступає оплатою його споживчої вартості, як здатність задовольняти тимчасові потреби суб'єктів ринку у додаткових коштах.

Показником, що кількісно характеризує плату за кредит є норма процента або процентна ставка.

Норма процента (N) розраховується за формулою:

$$N = \text{річний дохід на позиковий капітал} / \text{середньорічна сума капіталу, наданого в позику} * 100\%;$$

$$N = P/S * 100 \%$$

Ця формула використовується для простих кредитів (до 1 року). Якщо кредит видається на більш тривалий термін, то % ставка вираховується за формулою складних %.

$$D=S(1+N)^r,$$

де **D** – кінцева сума боргу за кредит;

S – сума кредиту;

N – % ставка;

r – термін, на який надається кредит.

Процентні ставки в період інфляції:

- номінальна – відображає рівень процентної ставки, що фактично склався на ринку;
- реальна – номінальна ставка, скоригована на рівень інфляції.

В залежності від особливостей угоди розрізняють процентну ставку:

- тверду, яка фіксується протягом усього терміну надання кредиту;
- плаваючу – коригується під впливом ринкових умов.

Норма процента:

- ринкова (формується безпосередньо на ринку позикових капіталів);
- середня (формується за певний період часу).

Норма процента залежить від величини норми прибутку (середня норма прибутку є максимальною межею норми процента. Мінімальну межу норми процента точно визначити неможливо, але вона повинна покривати витрати кредитора, пов'язані з даною операцією, і приносити йому хоча б мінімальний дохід).

Оцінка вартості грошей з урахуванням фактора часу вимагає попереднього розгляду пов'язаних з нею базових понять, основні з яких наступні.

Відсотки - сума доходу від надання капіталу в борг або плата за користування позиковим капіталом у всіх його формах (депозитний відсоток, кредитний відсоток, відсоток по облігаціях і т.п.).

Простий відсоток – сума доходу, що нараховується до основної суми капіталу в кожному інтервалі, за яким подальші розрахунки платежів не здійснюються. Нарахування за простими відсотками застосовується, як правило, при короткострокових фінансових операціях.

Складний відсоток – сума доходу, що нараховується в кожному інтервалі, яка не виплачується, а приєднується до основної суми капіталу й у наступному платіжному періоді сама приносить дохід. Нарахування складного відсотка застосовується, переважно, при довгострокових фінансових операціях (інвестуванні, кредитуванні і т.п.).

Відсоткова ставка (ставка відсотка) – питомий показник, відповідно до якого у встановлений термін виплачується сума відсотка в розрахунку на одиницю капіталу.

Зазвичай, ставка відсотка характеризує співвідношення річної суми відсотка і суми наданого (запозиченого) капіталу (виражене в десятковому дробу або у відсотках).

Майбутня вартість грошей – сума інвестованих у даний момент коштів, у яку вони перетворюються через певний період часу з урахуванням визначеної ставки відсотка (відсоткової ставки).

Теперішня вартість грошей – сума майбутніх коштів, приведених з урахуванням визначеної ставки відсотка до теперішнього періоду часу.

Нарощування вартості (компаундінг) – процес приведення теперішньої вартості грошей до їхньої майбутньої вартості у певному періоді шляхом приєднання них суми нарахованих відсотків.

Дисконтування вартості – процес приведення майбутньої вартості грошей до їхньої теперішньої вартості шляхом вилучення з їхньої майбутньої суми відповідної суми нарахованих відсотків (дисконту).

Період нарахування – загальний період часу, протягом якого здійснюються процеси нарощення або дисконтування вартості коштів.

Інтервал нарахування – обумовлений конкретний термін часу (у межах загального періоду нарахування), у рамках якого розраховується окрема сума відсотка за встановленою його ставкою (здійснюється окремий платіж відсотка).

Попередній метод нарахування відсотків – спосіб розрахунку платежів, при якому нарахування відсотків здійснюється на початку кожного інтервалу.

Наступний метод нарахування відсотків – спосіб розрахунку платежів, при якому нарахування відсотків здійснюється наприкінці кожного інтервалу.

Дискретний грошовий потік – потік платежів на вкладений капітал, що має чітко обмежений період нарахування відсотків і кінцевий термін повернення основної його суми.

Безперервний грошовий потік – потік платежів на вкладений капітал, період нарахування відсотків по якому не обмежений, а відповідно, не визначений і кінцевий термін повернення основної його суми.

Ануїтет – тривалий потік платежів, що характеризується однаковим розміром платежу і однаковим інтервалом між двома суміжними платежами.

Математичне нарощування і дисконтування

При розрахунку *суми простого відсотка в процесі нарощування вартості* використовується наступна формула:

$$I = P \times n \times i,$$

де **I** - сума відсотка за обумовлений період часу в цілому;

P - первісна сума (вартість) коштів;

n - кількість інтервалів, по яких здійснюється розрахунок відсоткових платежів у загальнообумовленому періоді часу;

i - ставка відсотка, що застосовується при розрахунках, виражена десятковим дробом.

У цьому випадку *майбутня вартість коштів (S)* з урахуванням нарахованої суми відсотків визначається за формулою

$$S = P + I = P \times (1 + ni).$$

Множник **(1+ni)** називається множителем (коефіцієнтом) нарощування суми простих відсотків. Його значення завжди більше одиниці.

При розрахунку *суми простого відсотка в процесі дисконтування вартості* використовується формула

$$D = S - S \times \frac{1}{1 + ni},$$

де **D** - сума дисконту (розрахована по простих відсотках) за обумовлений період часу в цілому;

S - майбутня вартість коштів;

n - кількість інтервалів нарахування, за якими здійснюється розрахунок процентних платежів, у загальнообумовленому періоді часу;

i - дисконтна ставка відсотка, виражена десятковим дробом.

У цьому випадку *теперішня вартість коштів (P)* з урахуванням розрахованої суми дисконту визначається за формулою

$$P = S - D = S \times \frac{1}{1 + ni}.$$

Множник **(1/1+ni)** називається дисконтним множителем (коефіцієнтом) суми простих відсотків, його значення завжди менше одиниці.

При розрахунку *майбутньої вартості коштів у процесі його нарощування за складними відсотками* використовується формула

$$S_c = P \times (1 + i)^n,$$

де S_c – майбутня вартість внеску (коштів) при його нарощуванні за складними відсотками;

P – первісна сума внеску;

i – ставка відсотка, виражена десятковим дробом;

n – кількість інтервалів, за якими здійснюється кожен відсотковий платіж, у загальнообумовленому періоді часу.

Відповідно *сума відсотка (I_c)* у цьому випадку визначається за формулою

$$I_c = S_c - P.$$

При розрахунку теперішньої вартості коштів у процесі дисконтування за складними відсотками використовується формула

$$P_c = \frac{S}{(1 + i)^n},$$

де P_c – первісна сума внеску;

S – майбутня вартість внеску при його нарощуванні за складними відсотками;

i – дисконтна ставка, виражена десятковим дробом;

n – кількість інтервалів, за якими здійснюється кожен відсотковий платіж, у загальнообумовленому періоді часу.

Відповідно *сума дисконту (D_c)* у цьому випадку визначається за формулою

$$D_c = S - P_c.$$

Банківське нарощування і дисконтування (за обліковою ставкою).

Переважно облікова ставка використовується при здійсненні операції “облік векселів”. Зміст операції банківського обліку (банківського дисконтування) полягає у наступному: банк до настання строку платежу за векселем або іншим зобов’язанням купує його у власника за ціною меншою ніж сума, яка повинна бути сплачена за ним у кінці строку, тобто обліковує його з дисконтом. Банк отримує прибуток у вигляді дисконту, а власник векселя – гроші раніше строку. У цьому випадку виникає необхідність визначення суми, яку необхідно проставити у векселі, якщо відомі теперішня сума боргу, його строк та облікова ставка. У

разі використання облікової ставки відсотки за користування позикою нараховуються на суму, що підлягає сплаті наприкінці строку позики, тобто на кінцеву (майбутню) вартість.

Якщо облікова ставка **d**, то за визначенням вона дорівнює

$$d = \frac{S - P}{S}.$$

При розрахунку *теперішньої вартості за простою обліковою ставкою* використовують формулу

$$P = S \times (1 - dn).$$

Дисконтування за складною обліковою ставкою здійснюють за формулою

$$P = S \times (1 - d)^n.$$

Формула для визначення *майбутньої вартості за простою обліковою ставкою* наступна:

$$S = \frac{P}{1 - dn}.$$

Нарощування за складною обліковою ставкою виконують за формулою

$$S = \frac{P}{(1 - d)^n}.$$

Аналогічно до математичного нарощування і дисконтування:

$\frac{1}{1 - dn}$ та $\frac{1}{(1 - d)^n}$ - множники нарощування відповідно за простою та складною обліковою ставкою;

$1 - dn$ та $(1 - d)^n$ - множники дисконтування відповідно за простою та складною обліковою ставкою.

Розглянуті два методи дисконтування (математичне і банківське) призводять до різних результатів, навіть у випадку, коли **i = d**. Облікова ставка враховує фактор часу більш строго, і при відносно великому терміні векселя зарахування може привести до нульової або від'ємної суми, що не має сенсу. Вплив фактору часу посилюється при збільшенні величини

ставки. Дана ситуація не виникає при математичному дисконтуванні: при будь-якому терміні часу величина платежу в даному випадку більша за нуль.

У сучасних умовах відсотки переважно капіталізуються не один, а декілька разів на рік – за півріччями, кварталами та ін. Можна використовувати формулу $S = (1 + i)^n$. Але на практиці частіше користуються іншим методом розрахунку, оскільки в угодах фіксується річна ставка із зазначенням періоду нарахування, а не ставка за період.

Позначимо j – річна відсоткова ставка, а кількість періодів нарахування за рік дорівнює m . Тоді кожний раз відсотки нараховуються за ставкою $\frac{j}{m}$. Ставка j називається *номінальною відсотковою ставкою*.

Нарахування відсотків за номінальною ставкою здійснюються за формулою

$$S = P \times \left(1 + \frac{j}{m}\right)^N,$$

де N – кількість періодів нарахування;

j - номінальна річна ставка (десятковий дріб).

Якщо N - ціле, тобто $N = mn$, тоді при визначенні значення множника нарощування $\left(1 + \frac{j}{m}\right)^n$ у більшості випадків є можливість користуватися таблицею складних відсотків.

Ефективна ставка (дійсна) – це ставка відсотків, яка вимірює той реальний відносний доход, який можна отримати за рік. Іншими словами, ефективна ставка показує, яка річна ставка відсотків дає той самий фінансовий результат, що і m – разове нарощування в рік за ставкою $\frac{j}{m}$. У подальших розрахунках позначатимемо ефективну ставку через i .

При зміні умов угоди (заміна відсоткової ставки обліковою, простої ставки – складною та ін.) виникає необхідність оцінити, чи варто погоджуватися на запропоновані зміни. Для вкладника не має принципового значення, за якою ставкою банк буде нараховувати відсотки. Для нього головним є те, щоб результат фінансової операції залишився незмінним.

Еквівалентні відсоткові ставки – це такі відсоткові ставки, які за однакових початкових умов дають однаковий кінцевий результат.

Еквівалентність ставок виводиться з рівняння відповідних множників нарощення.

Еквівалентність складної та простої відсоткових ставок:

$$1 + ni_n = (1 + i_c)^n;$$

$$i_n = \frac{(1 + i_c)^n - 1}{n};$$

$$i_c = \sqrt[n]{1 + ni_n} - 1.$$

Еквівалентність простих відсоткової та облікової ставок:

$$\frac{1}{1 - dn} = 1 + ni;$$

$$d_n = \frac{i_n}{1 + ni_n};$$

$$i_n = \frac{d_n}{1 - dn_n}.$$

Еквівалентність номінальної та ефективної ставок:

$$(1 + i)^n = \left(1 + \frac{j}{m}\right)^{mn};$$

$$i = \left(1 + \frac{j}{m}\right)^m - 1;$$

$$j = m\left((1 + i)^{\frac{1}{m}} - 1\right).$$

Контракти, угоди, комерційні операції у більшості випадків передбачають не окремі разові платежі, а безліч розподілених у часі сплат та надходжень. Наприклад, погашення кредиту, грошові показники інвестиційного процесу, страхові внески і т.д., завжди можна представити у вигляді послідовності (ряду) сплат та надходжень. У фінансовій математиці окремі елементи такого ряду, а іноді і весь ряд платежів у цілому називається потоком платежів (cash flows).

Потік платежів, в якому розмір платежу і інтервал між двома послідовними платежами є постійними, називається фінансовою рентою або анuitетом.

Прикладами ренти є виплати відсотків за облігаціями, внески по погашенню кредиту, виплати страхових премій. У всіх наведених прикладах певні грошові суми сплачуються через рівні інтервали часу.

Фінансова рента описується такими параметрами:

- 1) член ренти – розмір кожного окремого платежу;
- 2) період ренти – часовий інтервал між двома послідовними платежами;

- 3) строк ренти – час від першого до останнього платежу фінансової ренти;
- 4) відсоткова ставка.

Фінансові ренти класифікуються за наступними ознаками:

а) за вірогідністю сплати членів ренти поділяються на умовні й безумовні. Безумовні ренти підлягають безумовній сплаті, наприклад, погашення кредиту. Сплата умовної ренти залежить від настання певного випадку. Тому число членів такої ренти заздалегідь не відоме (наприклад, число сплат пенсій);

б) за кількістю членів відрізняють ренти з кінцевою кількістю членів ренти (обмежені) та необмежені ренти (наприклад, сплати за облігаційними позиками з необмеженим строком);

в) за моментом сплати платежів виділяють ренти звичайні (постнумерандо) й ренти пренумерандо.

Рента постнумерандо – рента, платежі по якій здійснюються наприкінці кожного періоду.

Рента пренумерандо – сплати відбуваються на початку кожного періоду.

У більшості практичних випадків кількісний аналіз потоків платежів передбачає розрахунок однієї з двох загальних характеристик – нароснутої суми та теперішньої величини ренти.

Нарощувана сума – сума усіх членів послідовності платежів з нарахованими на них відсотками до кінця строка.

Під теперішньою величиною розуміється сума усіх членів потоку, дисконтованих на певний момент часу, співпадаючий з початком потоку платежів або упереджаючий його.

Ми будемо розглядати звичайні, обмежені фінансові ренти, члени яких не змінюються у часі, платежі здійснюються раз на рік або p - разів на рік, відсотки нараховуються раз або m – разів на рік.

Приклад. Нехай у кінці кожного року протягом 4 років у банк вноситься 1000 грн., відсотки нараховують у кінці року, ставка 5% річних. У цьому випадку 1-й внесок до кінця строку ренти дорівнюватиме $1000 \times 1,05^3$, оскільки відповідна сума перебувала на рахунку протягом 3 років; 2-й внесок дорівнюватиме $1000 \times 1,05^2$; 3-й внесок = $1000 \times 1,05$. Останній внесок відсотків не приносить, тобто = 1000.

Таким чином, наприкінці строку ренти внески з нарахованими відсотками представляють числовий ряд: $1000 \times 1,05^3$; $1000 \times 1,05^2$; $1000 \times 1,05$; 1000. Нарощувана сума наприкінці строку ренти дорівнюватиме сумі усіх членів цього ряду.

Узагальнюючи числовий приклад, виведемо відповідну формулу для нарощування суми річної ренти. Введемо наступні позначення:

S – нарощена сума ренти;

R – розмір ренти;

i – відсоткова ставка;

n – строк ренти (кількість років).

Розмір ренти буде приносити відсотки протягом $n-1$; $n-2$; . . . 2 ; 1 ; 0 років, а нарощувана величина ренти складатиме $R(1+i)^{n-1}$; $R(1+i)^{n-2}$... $R(1+i)$; R . Перепишемо цей ряд у зворотньому порядку. У такому вигляді він являє собою геометричну прогресію із знаменником $(1+i)$ та першим членом R . Знайдемо суму прогресії

$$S = \frac{R(1+i)^n - 1}{(1+i) - 1} = \frac{R(1+i)^n - 1}{i},$$

де **S** – нарощувана сума ренти постнумерандо;

$\frac{(1+i)^n - 1}{i}$ – множник нарощування ренти. Його значення табульовані.

Теперішня величина річної звичайної ренти постнумерандо (капіталізована вартість потоку) визначається за формулою

$$P = R \times \frac{1 - (1+i)^{-n}}{i}.$$

Для визначення нарощуваної та теперішньої величини ренти пренумерандо використовують відповідно наступні формули:

$$S = R \times \frac{(1+i)^n - 1}{i} \times (1+i);$$

$$P = R \times \frac{1 - (1 + i)^{-n}}{i} \times (1 + i).$$

Для визначення нарощуваної величини річної ренти з нарахуванням відсотків m -разів на рік використовується формула

$$S = R \times \frac{\left(1 + \frac{j}{m}\right)^{mn} - 1}{1 + \frac{j}{m}} - 1.$$

Фактори, що впливають на розмір процентної ставки за кредит:

Макроекономічні:

- співвідношення між попитом і пропозицією на кредит. Попит на кредит визначається фазами економічних циклів та рівнем ділової активності (при збільшенні темпів виробництва збільшуються потреби у кредиті, а при спаді – навпаки). Пропозиція на кредит залежить від рівня розвитку кредитної системи та від обсягів грошових нагромаджень фізичних і юридичних осіб;

- темпи інфляції. При їх підвищенні збільшується плата за кредит, оскільки підвищується ризик втрат;

- рівень облікової ставки центрального банку (при визначенні розміру % ставки банки беруть за основу облікову ставку ЦБ додаючи до неї «маржу». Маржа – різниця між процентною ставкою за наданий банком кредит і ставкою, яку сам банк сплачує за залучені (куплені) ресурси);

- розвиток продуктивних сил та ступінь державного регулювання рівня кредитних ставок. Прискорений розвиток окремих галузей економіки, стимулювання експорту, боротьба з інфляцією ведуть до зниження % ставок;

- в залежності від розміру бюджетного дефіциту підвищується попит держави на кредитні ресурси.

Мікроекономічні:

- кількісні характеристики кредиту – витрати кредитора, розмір кредиту (% ставка за великими кредитами повинна бути низькою, оскільки витрати банку в такому випадку відносно менші), термін, на який видається кредит (чим він довший, тим вища % ставка за кредит, оскільки, по-перше, збільшується ризик, по-друге, вищою є вартість довгострокових ресурсів кредитора);

- якісні параметри – забезпеченість кредиту та цільове призначення;

- репутація та надійність позичальника;

- рівень доходності і рівень ризику (позики з вищим рівнем ризику повинні надаватися під вищий %, щоб компенсувати кредитору премію за ризик).

Функції кредиту:

- перерозподільча. За допомогою кредиту відбувається перерозподіл наявних в економіці грошових і матеріальних ресурсів та їх зосередження у найпріоритетніших сферах н/г. Такий перерозподіл дає можливість прискорити залучення капіталу у виробниче і особисте споживання, здійснити переорієнтацію виробництва і стабілізувати економіку;

- емісійна (антипаційна) – на основі кредиту здійснюється емісія грошей як платіжних засобів; методами кредитної експансії (розширення кредиту) і кредитної рестрикції (звуження кредиту) регулюється кількість грошей в обігу. Це сприяє економії витрат грошового обігу, його прискоренню, а також дозволяє запроваджувати прогресивні системи розрахунків;

- функція капіталізації вільних грошових коштів – нагромадження позичкового капіталу за рахунок реальних заощаджень юридичних і фізичних осіб. В будь-якій економічній системі існують два основних джерела збережень грошових ресурсів: не-капіталізована частка отриманого в процесі виробництва прибутку; частка особистих доходів населення, яка формується за рахунок відносного скорочення частки споживчих витрат, заощаджень для придбання в майбутньому товарів тривалого користування і ін. Функція кредиту тут полягає у вилученні зі стану тимчасової бездіяльності реальних грошових ресурсів та перетворенні їх в позичковий капітал;

- функція прискорення концентрації капіталу визначається можливістю розширення меж його нагромадження. Кредит служить важливим джерелом формування основного або оборотного капіталу підприємств усіх галузей, що сприяє зростанню виробництва, розширенню інвестицій, збільшенню числа робочих місць;

- контрольна функція кредиту полягає у дотриманні умов та принципів надання кредиту з боку суб'єктів кредитної угоди, що дає змогу мінімізувати ризик, реалізувати цільовий характер кредиту (стимулює позичальника раціонально і ефективно використовувати запозичені кошти).

За умови функціонування неповноцінних грошей роль кредиту не була визначальною, бо зміна маси грошей незначною мірою залежала від застосування кредиту. Зменшення маси грошей в обігу здійснювалося шляхом перетворення їх у скарб (без участі кредиту).

При неповноцінних знаках вартості збільшення або зменшення їх маси відбувається завдяки кредитним операціям – роль кредиту зростає. В умовах інфляції роль кредиту є ще більш важливою, бо регулювання грошової маси в обігу за допомогою кредиту має велике значення для підтримання купівельної спроможності грошової одиниці.

Кредит – це важливий фактор розвитку виробничих сил. Основна частина довготермінових позик спрямовується на будівництво нових, розширення та вдосконалення

діючих підприємств. Кредит – джерело коштів для науково-технічного вдосконалення виробництва, він прискорює НТП, сприяє скороченню витрат виробництва. Короткострокові позички широко використовуються для поповнення оборотних коштів підприємства.

Покриття на кредитній основі бюджетних витрат дозволяє уникнути зайвої емісії грошей та сприяє раціональному використанню коштів держави.

Облікова ставка НБУ або ставка рефінансування – це монетарний інструмент, за допомогою якого Національний банк встановлює для суб'єктів грошово-кредитного ринку (комерційних банків) орієнтир за вартістю залучених і розміщених грошових ресурсів.

Облікова ставка є найнижчою серед процентних ставок Національного банку України і є базовим індикатором для оцінки вартості грошових коштів.

Таблиця 7.1

Величина облікової ставки НБУ	
Період	% річних
2017	
з 27.10	13.5
з 14.09	12.5
з 03.08	12.5
з 07.07	12.5
з 26.05	12.5
з 14.04	13
з 03.03	14
з 27.01	14
2016	
з 09.12	14
з 28.10	14
з 16.09	15
з 29.07	15.5
з 24.06	16.5
з 27.05	18
з 22.04	19
з 04.03	22
з 29.01	22
2015	
з 18.12	22
з 30.10	22
з 25.09	22
з 28.08	27
з 04.03	30
з 06.02	19.5
2014	

з 13.11	14.0
з 17.07	12.5
з 15.04	9.5
2013	
з 13.08	6.5
з 10.06	7.0
2012	
з 23.03	7.5
2010	
з 10.08	7.75
з 08.07	8.5
з 08.06	9.5
2009	
з 12.08	10.25
з 15.06	11.0
2008	
з 30.04	12.0
з 01.01	10.0
2007	
з 01.06	8.0
2006	
з 10.06	8.5
2005	
з 10.08	9.5
2004	
з 09.11	9.0
з 07.10	8.0
з 09.06	7.5

Примітка: дані <http://index.minfin.com.ua>

Тема 8. Кредитні системи

1. Поняття та структура кредитної системи.
2. Банківська система: принципи побудови, цілі, механізм функціонування.
3. Становлення та розвиток банківської системи України.
4. Центральні банки: походження, призначення, функції та роль в економіці.
5. Суть і функції комерційних банків.
6. Спеціалізовані фінансово-кредитні установи та міжбанківські об'єднання. Проблеми їх розвитку в Україні.

У розвинутій ринковій економіці основним посередником, що забезпечує повноцінний кругообіг грошових коштів у господарстві є кредитна система, яка являє собою сукупність

кредитно-фінансових інститутів, а також форм і методів організації кредитних відносин в країні.

Необхідність і передумови становлення кредитної системи:

- з розвитком кредитних відносин виникла необхідність у специфічній формі підприємницької діяльності – нагромадженні та розподілі тимчасово вільних грошових коштів;
- розвиток товарного виробництва та розширення торгівлі обумовили зростання обсягу грошового обороту, що призвело до необхідності впорядкування його організації і технічного обслуговування.

Організація виконання цих двох найважливіших завдань призводить до появи інститутів кредитної системи, які поділяються на три групи:

- центральні банки;
- комерційні банки;
- спеціалізовані кредитно-фінансові інститути.

До СКФІ відносяться: лізингові компанії, факторингові компанії, брокерські і дилерські фірми, страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові компанії.

Спеціалізовані комерційні банки є інвестиційними, інноваційними, обліковими, ощадними, іпотечними.

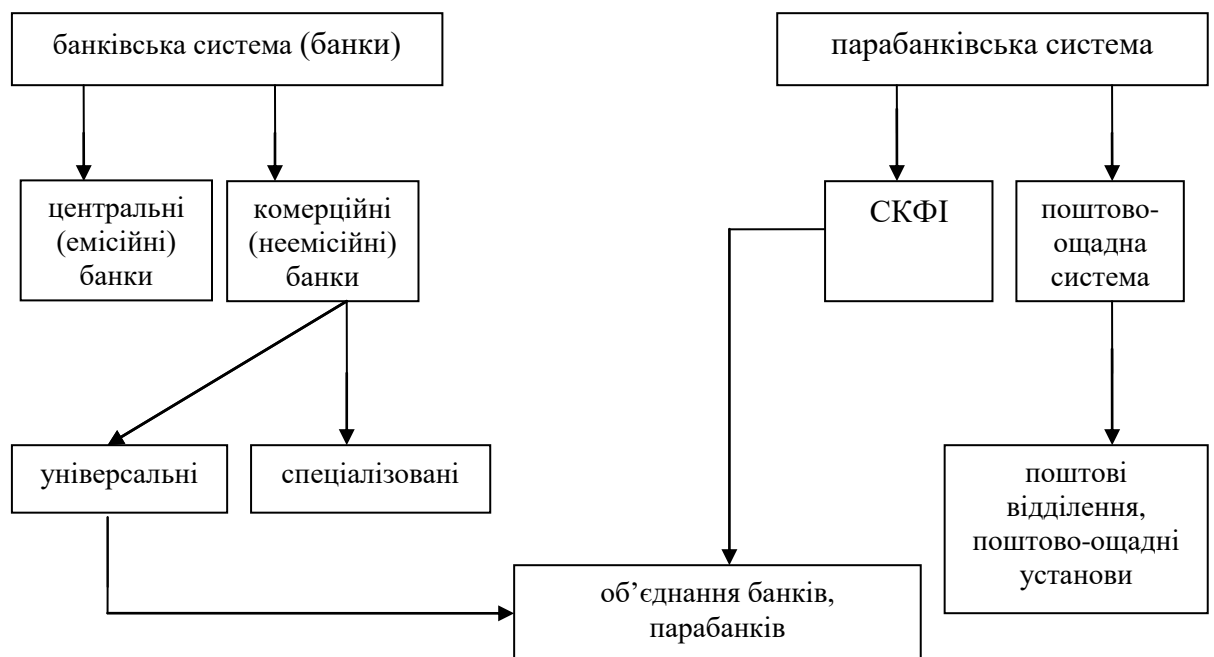

Рисунок. Кредитна система

Банк у правовому відношенні – це будь-який фінансовий посередник, що виконує одну або декілька операцій визначених законом стосовно банківської діяльності.

Банк у економічному розумінні – це фінансовий посередник, який виконує комплекс базових операцій на грошовому ринку: мобілізація коштів, надання їх у позички, здійснення розрахунків між економічними суб'єктами.

Основне завдання банку – посередництво у переміщенні коштів від кредиторів до позичальників.

Банківська система – це законодавчо визначена, чітко структурована сукупність фінансових посередників грошового ринку, які займаються банківською діяльністю.

Два типи побудови банківської системи: однорівнева та дворівнева банківська система.

Однорівнева банківська система передбачає горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій та функцій. Усі банки, що діють в країні (включаючи і центральні), перебувають на одній ієрархічній сходинці, виконують аналогічні функції з кредитно-розрахункового обслуговування клієнтів. Такий принцип побудови банківської системи характерний для країн де немає ЦБ або, у випадку, коли він здійснює всі операції (в основному це країни економічно слаборозвинені, з тоталітарним, адміністративно-командним режимом управління).

У ринковій економіці банківська система дворівнева і складається з таких рівнів:

- верхній рівень – на ньому знаходиться один банк або декілька банків, які об'єднані спільною метою. Такій установі надається статус ЦБ, покладається відповідальність за вирішення макроекономічних завдань в грошово-кредитній сфері – підтримання сталості національних грошей і забезпечення стійкості функціонування банківської системи;

- нижній рівень – комерційні банки та СКФІ, клієнтами яких є підприємства, організації, населення (на відміну від емісійних банків, де клієнтами виступають банківські інститути та урядові структури).

За дворівневою системою відносини між банками будуються у двох площинах:

- по вертикалі – це відносини між ЦБ, як керівним органом, і комерційними банками;
- по горизонталі – це відносини рівноправного партнерства та конкуренції між комерційними банками.

Функції банківської системи:

1. Трансформаційна – зумовлена посередницькою місією банків.
2. Функція створення грошей і регулювання грошової маси.
3. Стабілізаційна – забезпечення сталості банків та грошового ринку, яка проявляється, по-перше, через прийняття ряду законів та інших нормативних актів, що регламентують діяльність усіх ланок банківської системи – від ЦБ до вузькоспеціалізованих комерційних банків; по-друге, через створення дійового механізму державного контролю і нагляду за дотриманням цих законів і за діяльністю банків загалом.

Після прийняття Декларації про державний суверенітет України, постановою ВР від 20 березня 1991 року, був введений в дію Закон України «Про банки та банківську діяльність» в якому закладено основи класичної дворівневої банківської системи, яка включає **верхній рівень** – Національний банк України як центральний банк країни, головний банківський інститут, який є емісійним центром держави і відповідає за управління всією грошово-кредитною системою; нижній рівень – мережа комерційних банків, які за умови здорової конкуренції покликані задовольнити населення країни і народне господарство у банківських послугах, стабілізувати і сприяти поступовому піднесенні національної економіки.

Центральний банк – це головний орган грошово-кредитного регулювання, який володіє монополією правом емісії банкнот, виступає основним координатором діяльності кредитних інститутів і виконує функції управління грошово-кредитними і фінансовими процесами в економіці. Він не вступає у взаємовідносини з підприємствами і населенням, а координує діяльність кредитної системи в цілому.

Основні функції центрального банку:

1. Емісія банкнот – монополісна функція ЦБ, яка полягає тільки у емісії готівкових коштів (не поширюється на безготівковий обіг). Безготівкову емісію можуть здійснювати комерційні банки. Розмір емісії у країнах з ринковою економікою визначається згідно потреб грошового обігу та коригується ЦБ.

2. Кредитно-розрахункове обслуговування комерційних банків. ЦБ відкриває кореспондуючі рахунки іншим банкам через які здійснюються міжбанківські розрахунки, а також зберігає резерви, надає комерційним банкам короткострокові кредити, здійснює нагляд та контроль за діяльністю банків.

3. Кредитно-розрахункове обслуговування держави. Забезпечується касове виконання бюджету шляхом акумуляції на рахунках державних органів податків та здійснюються необхідні виплати. ЦБ також надає короткострокові та довгострокові кредити державі, забезпечує розміщення цінних паперів, надає консультації уряду з фінансово-економічних питань.

4. Грошово-кредитне регулювання: 1. Облікова політика – це регулювання оплати (процента) за позики, які ЦБ надає комерційним банкам, що впливає на їх здатність розширювати кредитні операції; 2. Операції на відкритому ринку полягають у купівлі або продажу ЦБ цінних паперів з метою впливу на ресурси комерційних банків (казначейські векселі, безпроцентні казначейські зобов'язання, облігації державних позик уряду і місцевих органів влади, облігації окремих приватних компаній і ін. першокласні короткострокові цп); 3. Регулювання обов'язкових резервів. Полягає у тому, що між розміром резервів і банківськими операціями простежується взаємозв'язок, який може вплинути на діяльність комерційних

банків, особливо на грошово-кредитну політику. Обов'язкові резерви – це безпроцентні вклади комерційних банків у ЦБ, розмір яких встановлюється у визначеній пропорції до банківських зобов'язань (депозитів клієнтів); 4. Селективне регулювання кредиту включає: регламентацію умов видачі окремих видів позик різним категоріям клієнтів, встановлення кредитних «стель» і граничних норм річного приросту позик, обмеження окремих видів банківських операцій, встановлення граничної маржі під час проведення окремих кредитних операцій, лімітування операцій з обліку та переобліку векселів, встановлення верхньої межі % ставок на вклади або на кредити.

За формою організації ЦБ можуть бути **державними** (100 % капіталу зосереджені в руках держави). Організовується такий банк або у момент свого безпосереднього створення, або шляхом націоналізації вже існуючих центральних банків; **акціонерними**. Капітал або взагалі не належить державі (США), або належить лише частково (Японія, Швейцарія).

В Україні повноваження центрального банку покладені на НБУ, який складається з центрального апарату, обласних управлінь, а також Центральної рахункової палати і регіональних рахункових палат. НБУ підзвітний Верховній Раді України, керівним органом є Правління та Рада Національного банку України. Голова Національного банку призначається Верховною радою України за поданням президента і входить до складу Ради Національного банку.

Національний банк України є:

- центральним банком, який проводить єдину державну політику у сфері грошового обігу, кредиту та забезпечення стабільності національної грошової одиниці;
- емісійним центром;
- валютним органом;
- органом банківського нагляду;
- «банком банків»;
- державним банком;
- організатором міжбанківських розрахунків.

Для друкування банкнот створено власну банкнотну фабрику, карбування монет здійснюється на замовлення НБУ. Забезпечення економіки готівковими грошима здійснюється через мережу регіональних управлінь НБУ на замовлення комерційних банків.

Комерційні банки – це кредитні установи, функціями яких є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок коштів клієнтів, касове та розрахункове обслуговування, виконання валютних та інших банківських операцій.

Функції комерційних банків:

1. Посередництво в кредиті (мобілізація тимчасово вільних коштів одних суб'єктів ринку і надання їх іншим. У вигравші перебувають обидві сторони).

2. Посередництво в розрахунках та платежах.

3. Створення безготівкових платіжних засобів. (КБ, видаючи кредит клієнту зараховує певну суму на розрахунковий рахунок, з якого можуть здійснюватися подальші розрахунки. Цей процес теоретично може тривати безкінечно, але на практиці він обмежується рядом факторів: 1. Обов'язкові резерви комерційного банку у центральному банку. Обов'язкові резерви є гарантією виконання банком своїх зобов'язань та інструментом обмеження депозитно-чекової емісії); 2. Ресурси комерційного банку – кредити видаються в залежності від наявних ресурсів даного банку; 3. Потреба економіки країни у кредиті.

Специфіка функціонування комерційних банків полягає у продукті їх діяльності, з одного боку, це надання різного роду послуг завдяки проведенню ними пасивних, активних і комісійно-посередницьких операцій, а з іншого – створення безготівкових платіжних засобів у процесі депозитної емісії за допомогою видавання позик клієнтам, що призводить до загального збільшення грошової маси.

Банківські операції – це операції, спрямовані на вирішення основних завдань банку, вони відображають банківську діяльність і, як правило, пов'язані з рухом особливого виду товару – грошей.

Розрізняють три групи банківських операцій: пасивні операції, активні операції та комісійно-посередницькі.

Пасивні операції – це операції, пов'язані з формуванням банківських ресурсів. Вони відіграють первинну і вирішальну роль щодо активних операцій, для яких необхідною умовою є достатність ресурсів. Саме в результаті пасивних операцій банки отримують додаткові ліквідні кошти. **Банківські ресурси** – це сукупність коштів, що знаходяться у розпорядженні банків і використовуються ними для проведення активних операцій. Вони можуть бути **власними та залученими**.

Власні ресурси є основою для залучення коштів інших суб'єктів ринку і необхідною умовою розвитку діяльності банку. До них належать: статутний фонд (пайові внески власників банку або мобілізовані кошти від випуску і розміщення акцій), резервний фонд (щорічні відрахування з прибутку, розмір яких визначається загальними зборами акціонерів банку. Використовується, як правило, для покриття непередбачених витрат), нерозподілений прибуток (частина прибутку, що залишається у розпорядженні банку після сплати податків, виплати дивідендів акціонерам та відрахувань до резервного фонду).

Головне джерело ресурсів комерційного банку – залучені кошти, основну частину яких становлять депозити.

Депозити – це кошти, передані на зберігання у фінансово-кредитну установу з відповідним режимом їх використання, що регулюється банківським законодавством. Вони поділяються на три основні види: до запитання, строкові та ощадні.

Депозити до запитання можуть бути вилучені власниками на першу вимогу (як готівкою, так і безготівковими коштами). Вони призначені в основному для поточних розрахунків. Рух коштів на цих рахунках оформляється платіжним дорученням, чеком або іншим розрахунковим документом.

Строкові депозити мають чітко визначений термін зберігання. На них сплачується фіксований процент і, як правило, обмежується можливість їх дострокового вилучення. Часто внесення коштів на строковий депозит супроводжується видачею клієнтові депозитного сертифікату – письмового свідоцтва банку про депонування коштів і право вкладника на отримання депозиту і належних до сплати процентів.

Ощадні депозити призначені для тривалого нагромадження коштів, вилучення яких пов'язане з певним обмеженням (наприклад, попереднім повідомленням). Вкладнику видається ощадна книжка, яка засвідчує його особу та зобов'язує банк проводити відповідні виплати.

Крім залучених на депозити коштів, комерційні банки можуть формувати ресурси, отримуючи позики на грошовому ринку – ринку міжбанківських кредитів, у центральному банку, на ринку євровалют, випускаючи власні боргові зобов'язання, а також укладаючи угоди про продаж цінних паперів із можливістю наступного викупу («репо»).

Активні операції комерційного банку – це діяльність, пов'язана з розміщенням власних і залучених ресурсів з метою отримання прибутку.

Активи комерційного банку поділяються на:

- банківські кредити;
- банківські інвестиції;
- касова готівка та засоби, що прирівнюються до неї;
- основні засоби та інші активи.

Інвестиційні операції комерційного банку полягають у вкладенні банківських ресурсів у приватні і державні цінні папери на порівняно малі терміни з метою отримання прибутку. Основними об'єктами інвестиційної діяльності банків є облігації приватних компаній і держави, а також акції корпорацій. Сукупність банківських ресурсів, вкладених у цінні папери, утворює інвестиційний портфель банку. Основним способом зниження ризику ймовірних втрат є диверсифікація.

Крім інвестиційних операцій, які здійснюються власними коштами, КБ можуть проводити інші операції з цінними паперами, які мають назву **фондових**. До них належать: емісійні операції; операції купівлі-продажу ЦП на ринку з дорученням і за рахунок клієнтів; операції зберігання і управління ЦП (операції депо); операції надання кредиту під заставу ЦП.

Частина активних операцій комерційних банків передбачає утворення поточних резервів платіжних засобів з метою постійного підтримання платоспроможності банку. Вони поділяються на **первинні резерви** та **вторинні**.

Первинні резерви – це вкладення банку у високоліквідні активи, які можуть бути негайно використані як засіб платежу (кошти на кореспондентському рахунку в центральному банку і на рахунках в інших банках, а також залишки готівки в касі банку).

Вторинні резерви – активи, які перетворюються в платіжні засоби з мінімальною затримкою (інвестиції у короткострокові державні цінні папери або боргові зобов'язання інших банків, що дають невеликий дохід, але мають високий рівень ліквідності). Вони є джерелом поповнення коштів первинних резервів.

Комісійно-посередницькі операції – це діяльність, яка полягає у здійсненні різноманітних операцій з доручення клієнтів за певну плату – комісію.

Розрахункові операції пов'язані із здійсненням з доручення клієнтів внутрішніх та міжнародних безготівкових розрахунків переказуванням коштів на рахунках у банку. В залежності від способу організації розрахунків вони поділяються на: **інкасові, акредитивні операції та перекази.**

Здійснюючи **інкасові операції**, комерційні банки з доручення клієнта і на підставі отриманих від нього грошових документів стягує кошти з боржника і зараховує їх на рахунок клієнта (векселі та чеки).

Акредитивні операції полягають у дорученні клієнта банку виплатити певну суму коштів третій особі за виконання нею умов, передбачених в акредитивній заяві клієнта. Клієнт, що дає доручення на відкриття акредитива – банк платника, який відкриває акредитив – банк одержувача – особа, на користь якої відкрито акредитив (бенефіціар).

Переказні операції – клієнт дає доручення своєму банку переказати певну суму грошей в інше місто (країну), де їх може отримати він сам або інша особа, на адресу якої здійснено переказ. Жиросистема – за допомогою платіжних доручень, що передаються каналами міжбанківського та поштового зв'язку.

Касові операції комерційного банку полягають у прийманні банками від своїх клієнтів готівки і зараховуванні сум на різні види рахунків, видачі готівки на вимогу клієнтів, забезпеченні надійного збереження довірених банку коштів. Форма організації розрахунків – готівкова або безготівкова. Банкомати сприяють удосконаленню касового обслуговування.

Валютні операції – це вид банківської діяльності, пов'язаний з обміном однієї валюти на іншу, що передбачає купівлю і продаж іноземної за національну або за інші валюти. Вони здійснюються банком за допомогою операцій «спот», «форвард» та «своп».

Операції «спот» – це купівля однієї валюти за іншу на ринкових умовах з поставкою валюти не пізніше, ніж за два робочі дні після укладення угоди. Застосовуються для негайного отримання валюти або для швидкого „переливання” капіталів.

Операції «форвард» – обмін певної суми валюти на визначену дату в майбутньому (понад 2 робочі дні) за курсом, зафіксованим на момент укладення угоди. До настання строку обміну (через 1-6 місяців) розрахунки не проводяться. Метою операцій «форвард», крім отримання валюти для КБ, є страхування капіталовкладень за кордоном, а також отримання спекулятивного прибутку за рахунок курсової різниці.

Операції «своп» (поєднання попередніх операцій) являють собою комбінацію купівлі-продажу валюти на умовах «спот» із одночасним укладенням зворотної угоди на умовах «форвард».

Трастові (довірчі) операції банків – це управління майном і виконанням інших послуг в інтересах і з доручення клієнта на правах його довіреної особи (як для приватних осіб, так і для підприємств і корпорацій).

Гарантійні операції – поручництво комерційного банку виконати грошові зобов'язання свого клієнта, якщо він буде неспроможний це зробити. До них належать: гарантії повернення кредиту за клієнта; гарантії відшкодування збитків, що можуть статися через невиконання клієнтом умов контракту на поставку товарів або надання послуг; гарантії вексельних зобов'язань клієнта (авальні операції).

Консультаційні послуги полягають у наданні банками своїм клієнтам роз'яснень, інформації, рекомендацій з різноманітних банківських, правових та фінансових питань, проблем ведення бізнесу і особистого господарства.

Інші операції комерційного банку, якщо це не заборонено чинним законодавством, можуть включати: купівлю-продаж дорогоцінних металів і художніх цінностей, надання страхових послуг, проведення аудиторських перевірок тощо.

Спеціалізовані фінансово-кредитні інститути – це установи, що акумулюють грошові доходи, частину капіталу і заощаджень підприємств, населення, держави, фізичних та юридичних осіб і здійснюють операції на ринку позикових капіталів, зосереджуючи на невеликому його сегменті або на наданні кількох видів позик.

Комерційні банки, на відміну від СФКІ, зберігають універсальний характер своєї діяльності, тоді як СФКІ спеціалізуються на окремих операціях. Вони не здійснюють розрахунків, а спеціалізуються лише на кредитуванні, виступають клієнтами КБ у операціях з розрахунків та платежів, СФКІ є вузько спеціалізованими організаціями.

Сукупність різноманітних кредитних установ утворює парабанківську систему, до складу якої входять:

СКФІ – власне парабанківські установи, діяльність яких орієнтується на обслуговування певних типів клієнтури (нерідко на пільгових умовах) або поширюється на такі сфери кредитування, які є ризикованими для приватних банків (с/г, будівництво, мале підприємництво). До небанківських установ належать інвестиційні компанії, фонди; лізингові компанії; факторингові, брокерські і дилерські фірми; страхові компанії; пенсійні фонди; фінансові компанії; ломбарди; кредитні товариства; трастові компанії тощо;

- поштово-ощадні установи – особливий різновид СКФІ, які акумулюють дрібні заощадження широких верств населення через поштові відділення і використовують ці кошти для кредитування інших кредитно-фінансових установ та держави (поштово-ощадні банки).

Для координації та узгодження дій, підвищення ефективності своєї політики, для захисту професійних інтересів тощо банки, а також інші кредитні установи за участю банків можуть утворювати міжбанківські об'єднання. для координації та узгодження своїх дій.

Основні шляхи створення міжбанківських об'єднань:

- «злиття» самостійних банків;
- «поглинання» одним банком своїх конкурентів.

Міжбанківські об'єднання залежно від складу учасників поділяються на **власне банківські об'єднання** та **об'єднання змішаного типу**, учасниками яких виступають як підприємства і організації, так і один чи кілька банків.

Залежно від цілей об'єднання міжбанківські об'єднання можуть бути **комерційного типу**, діяльність яких зорієнтована на отримання і мах прибутку чи **некомерційного** – надання різних видів послуг своїм членам.

Залежно від строків діяльності: об'єднання, створені на **певний строк** та **безстрокові**, що діють постійно.

Залежно від ступеня залежності і підпорядкування окремих структур: **асоціативні добровільні об'єднання (консорціуми та картелі)**, членами яких виступають рівноправні за статусом, самостійні банки, які за своїм бажанням делегують виконання окремих функцій створеному ними об'єднанню та його апарату; **корпоративні (концерни та трести)**, засновані на відносинах власності і системи участі в капіталі об'єднання, які мають жорстку ієрархічну структуру, відносини залежності між головним банком (володіє контрольним пакетом акцій) і залежними від нього банками.

Тема 9. Валютні відносини та валютні системи

1. Поняття та види валюти.
2. Валютний курс і курсова політика.
3. Валютний ринок і валютне регулювання: суть, необхідність та основи функціонування.
4. Валютні системи: поняття, структура, призначення. Еволюція світової валютної системи.
5. Європейська валютна система. Розвиток валютної системи України.

Валюта – це грошова одиниця будь-якої країни (долар, фунт стерлінгів, гривня тощо). У міжнародних відносинах національна валюта одного учасника є іноземною валютою для іншого, вона використовується як світові гроші, як міжнародна розрахункова одиниця, як засіб обігу та засіб платежу.

Залежно від емітента розрізняють такі види валют:

- національна – це грошова одиниця конкретної держави;
- іноземна – це грошові знаки іноземних держав, а також кредити і платіжні засоби;
- колективна – це міжнародні грошові одиниці, емісію яких здійснюють міжурядові валютно-кредитні організації.

Конвертованість – це здатність до вільного використання валюти для будь-яких операцій та обміну на інші валюти.

Залежно від режиму використання валюта може бути:

- конвертованою. Розрізняють **повну конвертованість**, за якої здійснюється вільне використання національної валюти для всіх категорій суб'єктів підприємництва на будь-які цілі. **Часткова конвертованість**, за якої вводяться певні обмеження на обмінні операції, обмін національної валюти на іноземні дозволяється тільки для певних категорій або за певними видами операцій;

- неконвертованою.

Розрізняють також **зовнішню і внутрішню** конвертованість валюти. Кожен із цих видів є тільки частковою конвертованістю. За зовнішньої – цілковита свобода обміну зароблених у країні грошей надається лише іноземним особам (нерезидентам) – сприяє припливу у країну іноземної валюти. За режиму внутрішньої (резидентської) конвертованості правом обміну національної валюти на іноземну користуються лише резиденти цієї країни, а для нерезидентів зберігається режим неконвертованості.

Умови конвертованості:

- розвинута грошова і банківська системи;
- чітко налагоджений ринковий механізм;
- нагромадження певних золотовалютних резервів;
- свобода експортно-імпортних відносин.

Залежно від сфери та мети використання розрізняють:

- валюту оплати – валюта, якою здійснюють фактичну оплату товарів і послуг згідно із зовнішньоекономічною угодою чи погашення міжнародного кредиту;
- валюта кредиту – валюта, якою за угодою кредитора та позичальника надається кредит;
- валютні угоди (ціни) – валюта, в якій встановлюється ціна товару або послуг у зовнішньоторгівельному контракті або визначається сума надання міжнародного кредиту.

Міжнародна торгова валюта – це валюта, що використовується для оцінки міжнародних торговельних операцій (експорт, імпорт товарів, послуг, капіталу), або валюта як товар, що є предметом купівлі-продажу.

Міжнародна резервна валюта – це валюта, що використовується для покриття дефіциту платіжного балансу, надання позик, фінансування допомоги тощо. Її головна функція –

створення валютних державних резервів (типова міжнародна торгова і, водночас, резервна валюта – долар США).

Валютні відносини – це сукупність валютно-грошових і розрахунково-кредитних відносин у міжнародній сфері.

Валютні відносини включають укладання угод щодо купівлі-продажу валют, отримання і надання з-за кордону різного роду позик, надання економічної і технічної допомоги за кордон, функціонування валюти у зовнішньоекономічній торгівлі.

Учасники валютних відносин: держави, міжнародні організації, юридичні особи, фізичні особи.

Валютний курс – це співвідношення, за яким одна валюта обмінюється на іншу, тобто це ціна грошової одиниці країни, виражена у грошовій одиниці іншої країни. Це вартісна категорія, що притаманна товарному виробництву і виражає виробничі відносини між товаровиробниками на світовому ринку.

Функції валютного курсу:

- засіб інтернаціоналізації грошових відносин;
- порівнювання цінових структур та результатів виробничого відтворення в окремих країнах;
- порівнювання національної та інтернаціональної вартості, цін національного та світового ринків;
- перерозподіл НП між країнами, що здійснюють зовнішньоекономічні зв'язки.

Види валютних курсів:

- фіксований (fixed rate) – це обмінний курс двох валют, зафіксований міждержавною угодою на відповідному рівні;
- плаваючий (floating rate) – це обмінний курс валют, який змінюється в той чи інший бік залежно від зміни попиту і пропозиції на валютному ринку.

Крім цих двох можна ще розглянути, так званий, **діапазон коливань (band)** між верхньою і нижньою точками інтервенції, тобто **валютний коридор**.

Купівельна спроможність валюти – це сума товарів і послуг, які можна придбати за певну грошову одиницю.

$$PPP = P_j^A / P_j^B,$$

де P_j – рівень за відповідний період;

A, B – країни, що порівнюються.

Валютне котирування – визначення і встановлення курсу іноземної валюти до національної.

Методи котирування:

- **прямий** – при якому курс одиниці іноземної валюти виражений у національній;
- **непрямий (зворотний)** – за одиницю приймається валюта, курс якої виражений у певній кількості іноземних грошових одиниць (застосовується зрідка).

Процедура котирування, яка полягає у послідовному порівнюванні попиту і пропозиції щодо кожної валюти, називається **«фіксинг»**, на підставі якого встановлюються курси продавця і покупця, які публікуються в офіційних бюлетенях.

Конверсійні готівкові операції з інвалютою здійснюються через **крос-курс** – співвідношення між двома валютами, визначене через їхній курс щодо третьої валюти.

Валютний ринок – це офіційні центри, де відбувається купівля-продаж іноземних валют на основі попиту та пропозиції.

Суб'єкти валютного ринку (продавці, покупці, посередники):

- центральні банки, державні установи;
- комерційні банки і СКФІ;
- юридичні особи, зайняті у зовнішньоекономічній діяльності.

Об'єкти валютного ринку:

- грошові рахунки іноземних держав;
- платіжні документи, валютні чеки;
- фондові цінності в іноземній валюті – акції та облігації.

Валютні ринки: міжнародні (Лондон, Франкфурт-на-Майні, Токіо та ін.), регіональні, національні.

На валютних ринках постійно функціонують **брокери** (посередники, які укладають угоду від імені, з доручення і за кошти клієнта, отримуючи винагороду за угодою сторін або за визначеною таксою) і **дилери** (фізична або юридична особа, котра здійснює валютні операції від свого імені і власним коштом, прибуток – різниця між цінами купівлі та продажу).

Валютні операції – це операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності.

Види валютних операцій: касові та строкові.

Касові здійснюються на умовах «спот» – це угода на купівлю-продаж іноземної валюти на короткотерміновий період. Доставка валюти здійснюється після укладання угоди, але не пізніше ніж через два робочі дні. Відповідно до цього визначається і валютний курс (спот-курс) на момент укладення угоди, який може бути курсом попиту (bid rate) – клієнт купує одну валюту за іншу і курсом пропозиції (offer rate) – клієнт може продати одну валюту за іншу.

Строкові або форвардні – суб'єкти ринку отримують право купити або продати валюту в майбутньому за курсом, зафіксованим на момент укладення угоди. Валютні курси за форвардних операцій називають курсами «аутрайт».

Ф'ючерсні операції – вид строкових валютних угод на біржовому ринку. Це операції відкритого ринку, а форвардні – міжбанківського валютного ринку. Ф'ючерсна угода – це зобов'язання купити або продати певну кількість фінансових активів за фіксованою на біржі ціною та уніфікованими умовами.

З метою захисту від можливих валютних втрат застосовується спеціальна форма страхування валютного ризику, яка називається **«хеджуванням»**.

Валютне регулювання – це сукупність заходів, що реалізуються міжнародними організаціями, державою у сфері валютних відносин. Здійснюється на двох рівнях: міждержавному та національному.

До міжнародних органів валютного регулювання відносять Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Міжнародний банк реконструкції і розвитку, міжнародні кредитно-фінансові установи.

Валютний контроль – це складова валютного регулювання, мета – дотримання законодавства при здійсненні валютних операцій на міжнародному рівні.

Механізм валютного регулювання в Україні включає комплекс заходів, що проводяться НБУ та Міністерство фінансів.

Методи валютного регулювання: девальвація; ревальвація; валютна інтервенція; валютний демпінг; дисконтна політика.

Валютна система – це державно-правова форма організації міжнародних відносин. Розрізняють: світову, національну, регіональну та міжнародну валютні системи.

Національна валютна система – це частина системи грошових відносин окремих держав, її функціонування та регулювання законодавством країни. На основі чого визначається міжнародний статус національної валюти, встановлюється механізм взаємодії національних і світових грошей, спосіб їх конвертованості, котирування та регулювання валютних курсів.

Світова валютна система є функціональною формою організації валютних відносин на міждержавному рівні. Її складовими ланками є: міжнародні засоби обігу та платежу, міжнародні ліквідні ресурси (іноземна валюта, золото тощо), механізми регулювання валютних паритетів і курсів, міжнародні валютні ринки і ринки золота, система міжнародного кредитування та розрахунків.

Внаслідок еволюції світового господарства на базі національної валютної системи виникла світова валютна система.

Етапи світової валютної системи:

- Першою світовою валютною системою була система, що базувалася на золотомонетному стандарті. Платіжний оборот обслуговувався золотом. Основу валютних курсів становив валютний золотий паритет;

- Після першої світової війни другою світовою системою був золотодевізний стандарт, що було юридично оформлено рішенням Генуезької конференції у 1922 р.

- На міжнародній валютно-фінансовій конференції у Бреттон-Вудсі (США) були узгоджені основні принципи третьої світової або бреттон-вудської валютної системи. Підписана угода між 35 країнами у 1945 р.;

- Ямайська валютна система започаткована у Кінгстоні на Ямайці у 1976 р. і діє донині.

Європейська валютна система є результатом європейської інтеграції. У післявоєнні роки валютні угоди між країнами Західної Європи укладалися, в основному, на двохсторонній основі. Передумовою створення європейської валютної системи – функціонування у 50-х роках Європейського платіжного союзу, який розвивався на багатосторонніх клірингових засадах. Він обслуговував 17 країн Західної Європи. Підписання у 1957 р. Римської угоди про створення Європейської економічної спільноти започаткувало подальший етап у розвитку валютних відносин. 3 січня 1959 р. почав функціонувати Європейський валютний союз. Трансформація Європейського валютного союзу в Європейську валютну систему. На сучасному етапі визначено три напрямки становлення Європейської валютної системи: повна лібералізація в межах Європейського союзу міграції капіталу, скорочення бюджетних дефіцитів; утворення основних органів та виконавчих структур Європейської валютної системи; створення Європейського ЦБ.

Національна валютна система України – це державно-правова форма організації валютних відносин на території України, що встановлює певний порядок валютних розрахунків і правила роботи з валютою інших країн.

Законодавчою основою функціонування валютних відносин в Україні є Декрет Кабміну „Про систему валютного регулювання і валютного контролю” від 19 лютого 1993р.

Об'єктом валютних відносин є валютні цінності. Суб'єктами – резиденти, нерезиденти, уповноважений банк (будь-який комерційний банк, офіційно зареєстрований на території України, що має ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій, а також здійснює валютний контроль за операціями своїх клієнтів).

1 серпня 1995 р. відповідно до Указу Президента України було припинено використання в нашій країні іноземної валюти як засобу платежу (обмеження доларизації вітчизняної економіки).

Гроші України 1992-1993 рр.

Перші зразки нової української валюти були надруковані в 1992 році в Канаді. Ці банкноти вийшли дуже невдалими. Липкі, кепсько пахнуть, вони мало підходили на роль грошових знаків. Це було настільки очевидно, що ще в ході підготовки до грошової реформи в 1994-95 рр. був випущений другий тираж, з новим дизайном. Тим не менш, банкноти зразка

1992 р. під ніж не пустили, а все-таки задіяли в ході реформи. Деякий час вони ходили досить активно, а потім, у міру зносу, Нацбанк почав поступово вилучати їх з обігу, замінюючи на нові банкноти наступних тиражів. До теперішнього часу вони вже практично повністю виведені з обігу, однак, якщо ви зустрінетеся де-небудь з залежані купюрами 1992 року випуску – знайте, що вони як і раніше є діючим засобом платежу, і що всі банки і торгові установи повинні без будь-яких обмежень приймати їх.

Перші українські гроші робилися за ескізами художника Василя Лопати. Він же, до речі, робив ескізи і для всіх розмірних монет, які перебувають в обігу і досі. Забавно, що майже у всіх персонажів, зображених на цих банкнотах (Володимир, Ярослав, Хмельницький і Мазепа), є явна портретна схожість з художником.

Письменник Іван Франко на всіх банкнотах змальований з класичного портрета в шкільному підручнику.

Гроші України 1994-2002 рр.

Як вже було сказано, ще в ході підготовки до грошової реформи в 1994-1995 рр. був випущений другий тираж грошових знаків, оскільки тираж 1992 року був відверто невдалим. Наскільки відомо, нові гроші друкували в Великобританії.

Ця модель вийшла цілком вдалою, хоча графіка на них практично не змінилася (ескізи робив той же художник). Правда, з'явилися нові обличчя великих номіналів. Такі гроші ходили до 2003 р., періодично допечатувались різними тиражами і номіналами – спочатку за кордоном, а потім, після введення в дію банкотно-монетної фабрики НБУ – на Україні. Їх і зараз чимало на руках, хоча і вони в міру зносу вилучаються з обігу, замінюючись на грошові знаки чергового фасону. Тим не менш, вони ще нерідко зустрічаються. Причому, чим більше номінал – тим частіше зустрічаються у зверненні відповідні банкноти.

Князі та гетьмани в порівнянні з попередніми моделями практично не змінилися, і як і раніше мають портретну схожість з художником – автором ескізів.

Банкнота номіналом 20 гривень виявилася найулюбленішою у фальшивомонетників, і мала рекордну кількість підробок.

За незнанням особистості першого Президента Української Народної Республіки Михайла Грушевського, зображеного на гривні номіналом 50, багато хто вважав, що це портрет Ющенка, так як поруч з ним на банкноті було написано «Голова Правління Банку Віктор Ющенко».

Найвідоміший та шанований український поет – Тарас Шевченко. Знову ж таки, класичний портрет Шевченка з шкільного підручника – в папасі, і з «шевченківськими» вусами.

Леся Українка – письменниця та поетеса. У свій час це були банкноти найбільшого номіналу. З тих пір Леся стала улюбленою письменницею мільйонів українців.

Гроші України 2003-2005 рр.

Невідомо чому, але в 2003 році було вирішено радикально змінити дизайн українських грошових знаків.

Хоча персонажі, зображені на них, залишилися начебто ті ж, але їх зовнішній вигляд помінявся найрішучішим чином. У деяких випадках помінявся і колір. Ну, і зовсім несподівано

виявилося, що тепер банкноти різних номіналів будуть мати різні розміри (чим більше номінал – тим, зрозуміло, більше розмір).

Гроші України 2006-2007 рр.

У 2006 році вийшов черговий тираж банкнот, малюнок яких повністю повторює попередню модель, але помінявся колір. Якщо раніше банкноти різних номіналів наділялися яким-небудь переважаючим кольором, то зараз вони стали зовсім різнокольоровими.

Також додано номінал у розмірі 500 гривень. Дана купюра є «King size», тобто має найбільший розмір.

Знаки валют

Ɱ	загальне позначення для всіх валют		Generic currency symbol		Ɱ
Українська валюта					
₴	Гривня	Україна	Hryvnia	UAH	грн.
Основні світові валюти					
\$	Долар	США	Dollar	USD	\$
€	Євро	Європейський Союз	Euro	EUR	€
£	Фунт Стерлінгів	Великобританія	Pound Sterling	GBP	£
¥	Єна	Японія	Yen	JPY	¥
₽	Рубель	Росія	Ruble	RUB	руб.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ

1. Походження та суть грошей, як загального еквівалента.
2. Натурально-речові форми грошей та їх еволюція.
3. Функції грошей.
4. Основні аспекти демонетизації грошових металів.
5. Еволюція золота як світових грошей.
6. Розвиток електронних грошей в умовах кредитних відносин.
7. Роль грошей у ринковій економіці.
8. Класична кількісна теорія грошей, її основні постулати.
9. Кейнсіанство і монетаризм як два напрями сучасної економічної науки.
10. Основні напрямки грошово-кредитної політики України.
11. Мінімальні резервні вимоги як інструмент грошово-кредитного регулювання.
12. Грошовий оборот: суть і структура.
13. Закон кількості грошей, його суть, вимоги та наслідки порушення вимог.
14. Грошова маса та її агрегати.
15. Швидкість обігу грошей.
16. Становлення грошової системи України.
17. Організація та прогнозування готівкового обороту.
18. Умови і принципи організації безготівкового платіжного обороту.
19. Форми безготівкових розрахунків.
20. Сучасні засоби платежу, які обслуговують грошовий обіг, їх суть та характеристика.
21. Розвиток вексельної форми розрахунків в Україні.
22. Національна система електронних платежів.
23. Грошовий ринок України.
24. Попит і пропозиція грошей.
25. Суть, типи та елементи грошової системи.
26. Становлення грошової системи України.
27. Інфляція та її вплив на економіку країни.
28. Причини і форми інфляції.
29. Особливості інфляційних процесів в Україні.
30. Методи регулювання інфляції. Антиінфляційна політика.
31. Типи та моделі грошових реформ. Грошова реформа в Україні (2-16 вересня 1996 р.).
32. Розвиток кредитних відносин в Україні.
33. Походження та суть кредиту.

34. Сучасні форми та види кредиту.
35. Функції і роль кредиту в економіці.
36. Банківське кредитування та його принципи.
37. Позичковий процент: суть, види та фактори, що впливають на його розмір.
38. Функціональна характеристика й типи кредитних відносин.
39. Розвиток ринку позичкових капіталів в Україні.
40. Фондова біржа та її функції.
41. Сучасний стан ринку цінних паперів в Україні.
42. Суть і структура кредитної системи.
43. Походження і функції банків.
44. Організація діяльності центрального банку.
45. Передумови створення і розвиток Національного банку України.
46. Статус та функції Національного банку України.
47. Грошово-кредитна політика Національного банку України.
48. Комерційні банки: класифікація, функції та особливості діяльності.
49. Організаційно-функціональна структура комерційного банку.
50. Характеристика банківських операцій.
51. Спеціалізовані кредитно-фінансові інститути як окрема ланка кредитної системи.
52. Лізинг, як специфічна форма кредитування. Розвиток лізингових операцій в Україні.
53. Становлення та розвиток банківської системи України.
54. Етапи світової валютної системи.
55. Валютний курс: регулювання та порядок визначення.
56. Валютне регулювання та валютний контроль в Україні.
57. Міжнародні і регіональні валютно-кредитні та фінансові організації.
58. Процентна політика НБУ.
59. Банкрутство банків.
60. Організація міжбанківських розрахунків.

ГЛОСАРІЙ

1. Аваль – вексельне гарантування, за яким особа, що його здійснює (аваліст) бере на себе відповідальність перед власником векселя за виконання векселедавцем, акцептантом чи індосантом зобов'язань щодо оплати цього векселя.

2. Аверс – лицьовий бік монети чи медалі.

3. Авізуючий банк – банк, який за дорученням банку емітента авізує (сповіщає) акредитив бенефіціару без будь-якої відповідальності за його оплату.

4. Акцепт – згода на оплату або гарантування оплати документів.

5. Антиінфляційна політика – комплекс державних заходів, спрямованих на врегулювання грошового обігу, зменшення грошової маси, припинення надмірного зростання цін.

6. Апреціація – підвищення валютного курсу.

7. Аутрайт – проста строкова валютна угода, що передбачає виплати в точно визначені сторонами терміни за курсом, зафіксованим на момент угоди (форвард).

8. Білонна монета – розмінна монета з дрібною вартістю, яка карбується не з дорогоцінного металу.

9. Валюта – платіжний засіб (грошова одиниця) певної держави.

10. Вексель – цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника (векселедавця) оплатити у певний термін зазначені суму грошей власникові векселя (векселетримачеві). Розрізняють В. простий і переказний.

11. Гроші – економічна категорія, що означає специфічний товар, що виконує в суспільстві роль загального еквівалента в процесі обміну товарами.

12. Грошовий мультиплікатор – коефіцієнт, який відображає співвідношення між первинною емісією грошей і кінцевим збільшенням грошової маси внаслідок цієї емісії.

13. Гурт – бічна сторона монети, її ребро, що оформляється з метою запобігання навмисного її пошкодження.

14. Девальвація – зниження курсу національної чи міжнародної (регіональної) валютно-грошової одиниці щодо валют інших країн та міжнародних валютно-грошових одиниць.

15. Демонетизація – втрата коштовними металами (сріблом, золотом) функцій грошей.

16. Деномінація – зміна (збільшення) номінальної вартості грошових знаків з метою стабілізації валюти чи спрощення розрахунків. Д. відбувається шляхом обміну за встановленим співвідношенням старих грошових знаків на нові. За тим же

співвідношенням перераховуються ціни на товари та послуги, тарифи, заробітну плату, залишки коштів на банківських рахунках тощо.

17. Депозит банківський – грошові кошти фізичних і юридичних осіб або цінні папери, які передані на зберігання до банку за відповідну плату.

18. Депреціація – зниження валютного курсу.

19. Дефляція – вилучення з обігу надлишкової грошової маси, випущеної в період інфляції.

20. Дизажіо – відхилення ринкового (біржового) курсу цінних паперів або грошових знаків від їх номінальної вартості. При клірингових розрахунках дизажіо – різниця між ринковим і офіційним курсом валют.

21. Ембарго – накладання державою заборони (арешту) на ввезення чи на вивезення іншими державами золота, іноземної валюти, окремих товарів.

22. Емісія грошей – випуск в обіг грошей як у готівковій, так і в безготівковій формах.

23. Золото монетарне – золото у вигляді монет, брусків чи зливків не нижче 995-ї проби, що є власністю держави.

24. Индосамент – передавальний напис на векселі, чеку, іншому цінному папері, який засвідчує перехід прав за цим документом до іншої особи.

25. Інкасування (інкасо) – здійснення банком за дорученням клієнта операцій з розрахунковими та супровідними документами з метою одержання платежу або передавання розрахункових та/чи супровідних документів проти платежу або на інших умовах.

26. Інтервенція валютна – форма впливу центрального банку країни на формування курсу національної валюти шляхом купівлі-продажу великих партій твердих валют за національну.

27. Інфляція – знецінення паперових грошей, що супроводжується зростанням цін на товари та послуги внаслідок переповнення каналів обігу грошовою масою.

28. Котирування – встановлення (розцінювання) курсів іноземних валют, цінних паперів на підставі валютного паритету або цін товарів на біржах чи неорганізованих ринках.

29. Кредит – економічні відносини між юридичними та фізичними особами, а також державами з приводу отримання позики в грошовій або товарній формі на засадах повернення, строковості, платності.

30. Кредитна картка – іменний грошовий документ, що видається банком власнику поточного рахунку і дає йому можливість сплатити через ЕОМ свої покупки і погасити борги, переказуючи гроші за рахунком без використання готівки.

31. Крос-курс – курсове співвідношення між двома валютами, розраховане за їх курсами до однієї і тієї ж третьої валюти.

32. Кліринг —отримання, звірка та поточне оновлення інформації, підготовка бухгалтерських та облікових документів, потрібних для виконання угод щодо цінних паперів, визначення взаємних зобов'язань, що передбачає взаємозалік, забезпечення та гарантування розрахунків за угодами щодо цінних паперів.

33. Курс – ціна, за якою купують і продають акції, облігації, інші цінні папери ти валюту.

34. Лігатура – домішок одного металу в іншому з метою надання сплаву більшої міцності або задля його здешевлення.

35. Ломбард – кредитна установа, що позичає гроші під заставу рухомого майна. Оцінку вартості майна здійснюють за згодою сторін. Залежно від виду майна позика становить 50-80 % його вартості. Власнику майна видають іменний ломбардний квиток (розписку). У разі неповернення позики (невикупу майна його власником) воно переходить у власність ломбарду і може бути проданим.

36. Маржа – різниця між ставками позичкового та депозитного процента, яка є прибутком банку.

37. Марко – визначення вартості монети не за її номіналом, а за вагою.

38. Масштаб цін – вагова величина золота або срібла, узята в певній країні за грошову одиницю та її кратні частини; рахункова функція грошей, що відображає вартість товарної маси в грошових одиницях.

39. Монетизація – продаж урядом цінних паперів банкам з метою фінансування дефіциту бюджету.

40. Номінал – вартість, вказана на паперових грошах, монетах, цінних паперах (номінальна вартість).

41. Нуліфікація – позбавлення державних паперових грошових знаків сили законного платіжного засобу; анулювання знецінених паперових грошей для заміни їх новими.

42. Нумізматика – наука, що вивчає монети та монетні скарби як пам'ятки історії, економіки, культури; зацікавлення, хобі, пов'язане з колекціонуванням монет.

43. Облігація – цінний папір, що засвідчує внесення його власником певних коштів і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати власникові номінальну вартість цього

цінного паперу в передбачений у ньому термін із виплатою фіксованого процента. Можуть випускатися державою (державна позика), підприємствами чи їх об'єднаннями.

44. Овердрафт – дебетове сальдо за контокорентним рахунком, із яким погодився банк; різновид кредиту.

45. Операція форвардна – господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає придбання (продаж) форвардної угоди, тобто зобов'язання придбати (продати) продукцію, цінні папери чи валютні цінності у певний час в майбутньому за ціною реалізації, зафіксованою на час укладання (придбання) форвардної угоди. При цьому покупець форвардної угоди має право відмовитись від її виконання лише за згодою іншої сторони цієї угоди – продавця.

46. Операція ф'ючерсна – строкова біржова угода щодо купівлі-продажу валюти, золота, сировинних товарів за фіксованою в момент укладання угоди ціною, але з виконанням операції через певний час (до 2-3 років).

47. Паритет валютний – законодавчо встановлене співвідношення між двома валютами, яке є основою валютного курсу. Змінюється у процесі девальвації і ревальвації валюти.

48. Паритет золотий – встановлений державою і зафіксований законом ваговий вміст чистого золота в грошовій одиниці країни.

49. Платіжний баланс – відображення співвідношення всієї сукупності надходжень із-за кордону та платежів за кордон за певний відрізок часу.

50. Податок інфляційний – податок, який у неявній формі сплачують споживачі за державної політики, що призводить до інфляції. Він менш помітний, ніж пряме підвищення податкових ставок.

51. Процент – плата позичальника у боргових (кредитних) відносинах. Розрізняють такі форми процента: депозитний, позиковий, обліковий.

52. Ревальвація – збільшення золотого вмісту або підвищення курсу національної валюти щодо валют інших країн. Вона спричинює підвищення цін експортованих товарів.

53. Резерв валютний (золотовалютний) – запаси іноземної валюти і золота, які є в розпорядженні урядового органу або центрального банку держави, транснаціональних чи міжнародних компаній і використовуються для міжнародних розрахунків.

54. Своп – торгово-обмінна операція, за якої укладання угоди щодо купівлі-продажу цінних паперів, валюти, золота на умовах угоди спот супроводжується укладанням контру угоди щодо наступного зворотного продажу (купівлі) того самого товару через певний час на тих же чи інших умовах.

55. Сеньйораж – прибуток, який отримує держава від випуску грошей. Дорівнює різниці між номінальною вартістю грошової одиниці та витратами на її емісію.

56. Спот-курс – поточний курс валюти. Розрахунки за угодами на придбання валюти здійснюються наступного робочого (банківського) дня після укладання угоди.

57. Спроможність грошей купівельна – властивість грошової одиниці обмінюватись на певну кількість товарів. Залежить від рівня цін і тарифів рівня інфляції та від наповнення ринку товарами і послугами.

58. Стагфляція – стан економіки, що характеризується загальним застоєм та розвитком інфляційних процесів; одночасний вияв стагнації та глибокої інфляції.

59. Трансакція – банківська операція щодо переведення коштів з одного рахунку на інший, зокрема і за кордон.

60. Факторинг – придбання права на стягнення боргів (покупка дебіторів).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Адамик Б.П. Центральний банк і грошово-кредитна політика: Навчальний посібник / Б.П. Адамик – Тернопіль: Карт-бланш, 2007. – 393 с.
2. Ачкасов А.И. Международные валютно-кредитные отношения: два пути развития / А.И. Ачкасов, О.М. Прексин – М.: «Финансы и статистика», 2008г. – 175 с.
3. Банківська енциклопедія / За ред. А. Мороза. – К., 2003. – 327 с.
4. Банківська справа: Навчальний посібник / За ред. проф. Р.І. Тиркала. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
5. Гроші, банки та кредит: у схемах і коментарях: Навчальний посібник / За ред. Б.Л. Луціва. – Тернопіль: Карт-бланш, 2000. – 225 с.
6. Гроші та кредит: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.
7. Грушко В.І. Банківський нагляд: Навчальний посібник / Мін-во освіти і науки України; Ун-т економіки та права «Крок» / В.І. Грушко [та ін.] – К.: ЦНЛ, 2004. – 264 с.
8. Демківський А. В. Гроші та кредит : навч. посіб. / А. В. Демківський. – К. : Дакор, 2007. – 528 с.
9. Ерпылева Н.Ю. Международное банковское право: Учеб. Пособие / Н.Ю. Ерпылева – М.: Издательская группа «Форум» - «ИНФРА – М», 2008. – 264с.
10. Жулінська К.М. Роль рефінансування банків у забезпеченні їх конкурентоспроможності // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України [Текст] : збірник наукових праць : ред. А.О. Єпіфанов. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С .178-184.
11. Литвин Н. Правові аспекти регулювання валютних операцій комерційних банків України / Н. Литвин // Вісник Національного банку України.– 2009. – №11. – С. 18-21.
12. Мишкін Ф. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків: Підруч. для ВНЗ: Пер. з фр. / Ф. Мишкін – К.: Основи, 2007. – 963 с.
13. Міжнародні валютно-кредитні відносини. / За ред. А.С. Філіпенка. – К.: Либідь, 2007.
14. Мороз А.М. Центральний банк і грошово-кредитна політика: Підручник / Кол. авт.: А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна, М.І. Савлук та ін.; За ред. доктора екон. наук, проф. А.М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М.Ф.Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 2005. – 556 с.
15. Парасій-Вергуненко І.М. Аналіз банківської діяльності /І.М. Парасій-Вергуненко – К.: КНЕУ, 2003. – 347 с.

Додаткова література:

1. Аржевітін С.М. Монетарна політика в умовах фінансової кризи / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
2. Бернд Рудольф. Банковская система и контроль за банковской деятельностью в условиях рыночной экономики / Рудольф Бернд – Мюнхен, 2004.– 426 с.
3. Ващенко Ю.В. Банківське право: Навч. Посібник / Ю.В. Ващенко – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 344 с.
4. Гребеник Н. Шляхи вдосконалення політики рефінансування Національним банком України / Н. Гребеник // Вісник НБУ. – 2010. - №10. – с.3-11.
5. Міщенко С.В. Проблеми забезпечення ліквідності банків на основі використання механізмів рефінансування [Текст] / С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – №7. – С. 75-88.
6. Мороз А.М. Банківські операції: Підручник / А.М. Мороз [та ін.] – К.: КНЕУ, 2000. – 384 с.
7. Національний банк і грошово-кредитна політика: Підручник – за ред. А.М. Мороза. – К.:КНЕУ, 2007. – 368 с.
8. Щетинін А.І. Гроші та кредит: Підручник для студ. вищих навчальних закладів/ А.І. Щетинін. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 432 с.

НОТАТКИ

